МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0133
спеціальності: 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
Є. А. Кузьма

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент _____
Л. М. Шульга

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент _____
О. О. Андрющенко

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«____» _____20__ року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Кузьмі Єлизаветі Андріївні

1. Тема роботи: «Формування пізнавальної культури молодших школярів у Новій українській школі»
керівник роботи Шульга Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти
затверджені наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи 01 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): визначити сутність поняття «пізнавальна культура»; схарактеризувати компонентний склад пізнавальної культури в учнів початкових класів; визначити вплив інтегрованого навчання на формування пізнавальної культури молодших школярів; розробити педагогічні умови формування пізнавальної культури в НУШ; визначити ефективні методи формування пізнавальної культури молодших школярів.

5. Перелік графічного матеріалу: 2 рисунки, 7 таблиць

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Шульга Л.М.	11.03.24 р.	11.03.24 р.
Розділ 1	Шульга Л.М.	15.04.24 р.	15.04.24 р.
Розділ 2	Шульга Л.М.	03.06.24 р.	03.06.24 р.
Висновки	Шульга Л.М.	16.09.24 р.	16.09.24 р.
Додатки	Шульга Л.М.	30.10.24 р.	30.10.24 р.

7. Дата видачі завдання: 11.03.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збір та систематизація матеріалу	лютий	виконано
2.	Написання вступу	березень	виконано
3.	Написання першого розділу	квітень-травень	виконано
4.	Написання другого розділу	червень	виконано
5.	Написання висновків	вересень	виконано
6.	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7.	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8.	Захист	грудень	

Студент _____ Кузьма Є.А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Шульга Л.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю.Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 68 с., 2 рисунки, 7 таблиць, 49 джерел, 3 додатки.

Мета дослідження: розроблення і теоретичне обґрунтування педагогічних умов із формування пізнавальної культури молодших школярів у Новій українській школі.

Об’єкт дослідження: процес формування пізнавальної культури в учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування пізнавальної культури учнів початкових класів у Новій українській школі.

Методи дослідження: загальні методи наукового пізнання – діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування при, аналіз і синтез, індукція й дедукція при аналізі впливу основних підходів НУШ на формування пізнавальної культури, визначенні педагогічних умов її формування в учнів початкової школи; методи теоретичного дослідження – педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури та узагальнення отриманої інформації з метою визначення сутності й структури поняття «пізнавальна культура» й особливостей її формування в молодших школярів.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому обґрунтуванні науковому обґрунтуванні педагогічних умов її формування в учнів Нової української школи.

Практичне значення полягає в розробленні педагогічних умов та визначенні ефективних методів формування пізнавальної культури в молодших школярів.

Галузь використання: заклади освіти.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ФОРМУВАННЯ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, ПІЗНАВАЛЬНА КУЛЬТУРА, НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

SUMMARY

Kuzma E. A. Formation of Cognitive Culture of Younger Students in the New Ukrainian School

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, conclusions, a list of references (49 articles, 7 of foreign origin), and 3 appendices. The issue of cognitive activity among primary school students is actively studied in pedagogy, psychology, and teaching methodology. It covers a wide range of questions related to the development of cognitive abilities, independence, critical thinking, and the formation of cognitive culture. Researchers argue that forming a cognitive culture in students is a necessary condition to ensure their successful integration into the modern educational process and future professional activities in accordance with society's need for a younger generation capable of critical thinking, independent learning, and active participation in social, cultural, and professional activities.

However, there are significant contradictions between societal expectations and the current state of pedagogical practice, which highlight the need for deeper study and improvement of pedagogical approaches in the formation of cognitive culture, as well as the development of clear practical tools that could be used in everyday pedagogical practice.

The aim of the research is to develop and theoretically substantiate the pedagogical conditions for forming cognitive culture in primary school students in the New Ukrainian School.

Achieving this aim requires solving the following research tasks:

1. Define the essence of the concept of "cognitive culture".
2. Characterize the component structure of cognitive culture in primary school students.
3. Determine the impact of integrated learning on the formation of cognitive culture in primary school students.

4. Develop pedagogical conditions for the formation of students' cognitive culture in the New Ukrainian School.

5. Identify effective methods for forming cognitive culture in primary school students.

The object of the research: the process of forming cognitive culture in primary school students.

The subject of the research: pedagogical conditions for forming cognitive culture in primary school students in the New Ukrainian School.

The first part "Theoretical Foundations of the Formation of Cognitive Culture in Primary School Students" includes the definition of the essence of the concept of cognitive culture, the development of its component structure, and an analysis of the main approaches of the New Ukrainian School to its formation in primary school students, as well as an analysis of the impact of integrated learning on the formation of cognitive culture in primary school students.

In the second part "Pedagogical Conditions for the Formation of Students' Cognitive Culture in the New Ukrainian School" the educational environment is developed and theoretically substantiated as a pedagogical condition for the formation of cognitive culture in primary school students, and methods for forming the cognitive culture of primary school students are developed.

The obtained results can be used by teachers in general secondary education institutions.

Keywords: PEDAGOGICAL CONDITIONS, FORMATION, PRIMARY SCHOOL STUDENTS, COGNITIVE CULTURE, NEW UKRAINIAN SCHOOL.

ЗМІСТ

Вступ……...…. 8
Розділ 1. Теоретичні основи формування пізнавальної культури молодших школярів …….. 12
1.1. Сутність поняття «пізнавальна культура»…..... 12
1.2. Компонентний склад пізнавальної культури та основні підходи НУШ до її формування в учнів початкових класів …….……..... 24
1.3. Вплив інтегрованого навчання на формування пізнавальної культури молодших школярів …….……. 33
Розділ 2. Педагогічні умови формування пізнавальної культури учнів у Новій українській школі…..……..…… 41
2.1. Організація освітнього середовища з формування пізнавальної культури молодших школярів ……..…… 41
2.2. Методи формування пізнавальної культури в учнів початкової школи 50
Висновки…… 70
Список використаних джерел……... 74
Додатки…… 79

ВСТУП

В умовах швидкого розвитку технологій та суспільних змін проблема формування культури й пізнавальної активності набуває актуальності та стає важливим елементом сучасної освіти.

Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепція Нової української школи та новий Державний стандарт початкової освіти визначають розвиток пізнавальної активності, критичного мислення, самостійності та здатності до навчання упродовж життя як пріоритетні завдання сучасної освіти. У контексті реформ Нової української школи формування пізнавальної культури набуває ще більшої значущості, оскільки саме вона забезпечує відповідність учнів сучасним викликам та підготовку їх до успішної соціалізації й професійної діяльності.

Концепція Нової української школи (НУШ) є основною реформою в системі освіти, що визначає нові стандарти та підходи до навчання в Україні. Основна мета НУШ полягає у підготовці учнів, які володіють компетентностями ХХІ століття, зокрема: інноваційне мислення та здатність до творчих рішень; пізнавальна активність та здатність до дослідницької діяльності; критичне мислення, що дозволяє оцінювати інформацію, знаходити взаємозв’язки між явищами та застосовувати знання на практиці. Пізнавальна культура, що включає ці аспекти, є важливим елементом освітнього процесу в НУШ.

Проблема пізнавальної активності молодших школярів є об’єктом активного вивчення у педагогіці, психології та методиці навчання. Вона охоплює широке коло питань, пов’язаних із розвитком когнітивних здібностей, самостійності, критичного мислення та формуванням пізнавальної культури.

Психологічні аспекти формування пізнавальної активності досліджено в наукових працях таких вчених, як: С. Божук, Л. Долинська, Д. Дубравська, М. Задесенець, Г. Костюк, О. Скрипченко, С. Рубинштейн та ін. Проблему

сутності пізнавальної діяльності та її активізації висвітлено в дослідженнях таких науковців, як Н. Боднарчук, В. Боковський, О. Дюдіна, Л. Мар'яненко, О. Мельникова, Л. Назарець, О. Сушенцев, Т. Тернавська та ін. Шляхи та засоби активізації пізнавальної діяльності молодших школярів розкриті у працях З. Давидюк, О. Катеруша, О. Ковшар, Н. Нікітіна, Л. Романенко, С. Романюк, О. Савченко та ін.

Науковці доводять, що формування культури пізнавальної сфери учнів є необхідною умовою для забезпечення їхньої успішної інтеграції в сучасний освітній процес і майбутню професійну діяльність згідно з потребами суспільства в молодому поколінні, яке здатне критично мислити, самостійно вчитися та активно включатися в соціальну, культурну й професійну діяльність.

Однак між очікуваннями суспільства та реальним станом педагогічної практики існують суттєві суперечності, що вказують на необхідність глибшого вивчення та вдосконалення педагогічних підходів, а саме:

- потреба в розвитку самостійності та критичного мислення і традиційні методи навчання. Сучасне суспільство вимагає від випускників початкової школи не лише знань, але й навичок самостійного мислення, здатності до самостійного навчання та розв'язання проблем. Проте в багатьох випадках освітній процес залишається орієнтованим на репродуктивні методи навчання, де учні переважно запам'ятовують готову інформацію без достатньої уваги до розвитку критичного мислення та пізнавальної активності;

- потреба в розвитку когнітивної гнучкості й недостатнє впровадження інновацій. Для успішної соціалізації та професійної адаптації у швидкозмінному світі сучасним учням потрібна когнітивна гнучкість – здатність адаптувати своє мислення та поведінку до нових умов. Однак багато освітніх програм все ще не інтегрують методики, які стимулюють розвиток творчого мислення, креативності та здатності до міжпредметної інтеграції.

Недостатність наукових досліджень з формування пізнавальної культури відсутність практичних рекомендацій для педагогів, чітких практичних інструментів, які могли б бути використані в повсякденній педагогічній

практиці, є однією з основних перешкод для повноцінного впровадження концепції пізнавальної культури в освітній процес.

Наявність означених суперечностей, актуальність цієї проблеми, її важливість для педагогічної теорії й недостатній рівень розробленості щодо освітньої практики зумовили вибір теми дослідження: «Формування пізнавальної культури молодших школярів у Новій українській школі».

Мета дослідження полягає в розробленні й теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов з формування пізнавальної культури молодших школярів у Новій українській школі.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність поняття «пізнавальна культура».

2. Схарактеризувати компонентний склад пізнавальної культури в учнів початкових класів.

3. Визначити вплив інтегрованого навчання на формування пізнавальної культури молодших школярів.

4. Розробити педагогічні умови формування пізнавальної культури учнів у НУШ.

5. Визначити ефективні методи формування пізнавальної культури молодших школярів.

Об’єкт дослідження – процес формування пізнавальної культури учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування пізнавальної культури учнів початкових класів у Новій українській школі.

Для розв’язання поставлених завдань було застосовано наступні **методи дослідження:**

- *загальні методи наукового пізнання*: діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція при аналізі впливу інтегрованого навчання на формування пізнавальної культури молодших школярів;

- *методи теоретичного дослідження:* педагогічний аналіз філософської,

психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження сутності, структури й особливостей пізнавальної культури учнів початкової школи.

Використані методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали можливість якісно проаналізувати науково-теоретичні дані.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні сутності поняття пізнавальної культури та в науковому обґрунтуванні педагогічних умов її формування в учнів Нової української школи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні педагогічних умов та визначенні ефективних методів формування пізнавальної культури в молодших школярів.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність поняття «пізнавальна культура»

Поняття пізнавальної культури попри відсутність широкого вживання цього терміна в наукових статтях, можна розглядати через взаємозв'язок із іншими, більш відомими термінами, такими як «культура», «пізнавальна діяльність» і «пізнавальна активність», дослідження яких широко висвітлено в сучасній літературі.

Термін «культура» походить від латинського слова «cultura», що означає «обробіток», «догляд», «виховання» або «розвиток». Первісно це слово використовувалося в контексті обробітку землі, догляду за рослинами (від дієслова «colere», що означає «обробляти», «плекати» або «шановувати»). Однак з часом його значення розширилося і стало застосовуватися до процесів виховання, розвитку людини, суспільства і суспільних цінностей [8].

У філософії та соціології культура отримала ширше тлумачення і почала позначати весь комплекс матеріальних і духовних досягнень людства, його спосіб життя, систему цінностей, традицій, знань і поведінки. Сучасне розуміння терміну «культура» охоплює не лише продукти людської діяльності, але й спосіб мислення, поведінкові норми, релігійні вірування, мистецтво, науку та освіту. Таким чином, латинське походження терміну «культура» відображає первісне значення як процесу формування і догляду, що згодом еволюціонувало до більш загального розуміння процесів людської діяльності та суспільного розвитку [8].

Значний внесок у вивчення та систематизацію визначень поняття «культура» зробили А. Кребер і К. Клакхон. У своїй праці «Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions» (1952) вони зібрали та проаналізували

більше ніж 150 різних визначень культури, які використовувалися в різних дисциплінах і наукових підходах [47]. А. Кребер і К. Клакхон підкреслювали, що культура є багатозначним терміном, який включає матеріальні й нематеріальні аспекти життя суспільства: від технологій і економічних відносин до системи цінностей, норм, вірувань і моделей поведінки. Дослідники звертали увагу на динамічний характер культури, яка постійно змінюється під впливом історичних, соціальних і природних факторів. Ця праця є ключовою в історії культурної антропології та соціології, оскільки дала основу для подальших досліджень і концептуалізацій культури як багатофакторного феномену.

Різні перспективи на розуміння терміна «культура» дають дослідження сутності поняття в роботах видатних зарубіжних науковців Т. Еліота, Е. Сазерленда, Р. Брауна, Л. Гілліна та П. Гілліна. Кожен із цих дослідників представляє унікальний підхід до трактування культури, виходячи з контексту власної дисципліни, зокрема соціології, антропології та культурології.

Так, Т. Еліот, відомий англійський поет і критик, розглядав культуру як складну систему, що формується через взаємодію релігії, мистецтва, політики та суспільства. Він підкреслював, що культура не обмежується елітними видами мистецтва чи інтелектуальної діяльності, але охоплює всі аспекти людського життя. Для Т. Еліота культура є органічною частиною людського існування і не може розвиватися ізольовано від духовних і соціальних чинників. Культура, за Т. Еліотом, є накопиченням традицій і цінностей, які передаються від покоління до покоління, і це забезпечує збереження ідентичності та цілісності суспільства [45].

Е. Сазерленд, американський кримінолог, розробив теорію диференціальної асоціації, яка вплинула на розуміння культури з погляду соціального навчання. У своїх роботах він аналізував, як культура формується через спільний досвід у соціальних групах і як цей досвід впливає на поведінку індивідів. Е. Сазерленд підкреслював, що злочинна поведінка, як і будь-яка інша форма поведінки, є результатом навчання через взаємодію з іншими

людьми, що належать до певних культурних контекстів. Для Е. Сазерленда культура включає набір норм, цінностей і зразків поведінки, які передаються в рамках соціальних груп і можуть включати як позитивні, так і негативні форми соціальної поведінки [49].

Британський антрополог і соціолог Р. Браун вніс значний внесок у розвиток структурно-функціонального підходу до вивчення культури. Він вважав, що культура є системою, яка виконує важливі соціальні функції і забезпечує стабільність суспільства. Р. Браун аналізував культуру як частину соціальної структури, яка регулює взаємодії між людьми і підтримує соціальний порядок. Він підкреслював, що всі культурні елементи (мова, ритуали, звичаї) мають функції, що забезпечують життєдіяльність суспільства, і ці елементи повинні розглядатися у взаємозв'язку [43].

Відомі американські соціологи та антропологи Лінн Гіллін і Пол Гіллін зробили свій внесок у дослідження культури через аналіз її соціальних та антропологічних аспектів. У своїх роботах, таких як «Cultural Sociology», вони розглядали культуру як спосіб життя людей, що включає їхні вірування, звичаї, норми та матеріальні досягнення. Вони підкреслювали, що культура – це динамічний процес, який постійно змінюється під впливом соціальних, економічних і технологічних факторів. Культура, за їхніми уявленнями, є важливою частиною соціалізації, через яку індивіди інтегруються в суспільство і набувають соціальні ролі та цінності. Вони також наголошували на тому, що культура є продуктом як індивідуальної творчості, так і соціальних інститутів [46].

Кожен із зазначених підходів додає глибину до розуміння культури як складного й багатогранного феномену, що охоплює не тільки індивідуальний досвід, але й колективну свідомість та соціальну взаємодію.

В українських енциклопедичних джерелах поняття «культура» визначається як багатогранне явище, що охоплює як матеріальні, так і духовні досягнення суспільства. Основними складниками культури вважаються системи знань, вірувань, норм, цінностей, а також форми діяльності та

відносин, що формують суспільне життя [3]. Культура охоплює як результати людської творчої діяльності, так і процеси, що визначають спосіб життя певної спільноти.

У сучасній українській енциклопедії підкреслюється, що культура є не тільки продуктом людської діяльності, а й системою символів і значень, які передаються між поколіннями. Культура розглядається як основа для формування індивідуальної та колективної ідентичності, відображає соціальні норми, традиції, світоглядні цінності [8].

У «Філософському енциклопедичному словнику» культура трактується як багатогранне та складне явище, яке охоплює різні аспекти людської діяльності та існування. Культура визначається як:

- специфічно людський спосіб освоєння світу. Підкреслюється, що культура є результатом і процесом свідомої, цілеспрямованої діяльності людини, спрямованої на перетворення природи, суспільства і самої людини. Це включає не лише матеріальні досягнення, а й духовні, такі як мова, наука, мистецтво, моральні цінності, традиції тощо;

- система соціально значущих цінностей і норм. Культура визначається як сукупність знань, норм, звичаїв, традицій і символів, які формують світогляд, поведінку та способи взаємодії людей у суспільстві. Через культуру людина отримує можливість засвоювати досвід попередніх поколінь і передавати його далі [38];

- духовний і матеріальний виміри. Культура включає як матеріальні об’єкти (технічні винаходи, будівлі, інструменти), так і нематеріальні форми (цінності, знання, мистецтво, релігія), що визначають характер життя суспільства та його духовну спадщину;

- формувальний чинник особистості. Культура виконує виховну функцію, оскільки саме через неї людина формує свою індивідуальність, моральні принципи й соціальні ролі. Вона сприяє становленню особистості як члена суспільства [37].

Таким чином, культура у філософському розумінні є інтегральною системою, яка визначає і відображає як матеріальні, так і духовні аспекти життя людства, взаємодіючи з усіма його сферами.

Соціологічний словник термінів і понять визначає культуру як «соціальний механізм взаємодії особистості і соціальної спільноти з середовищем проживання» [33]. У вужчому значенні цей термін тлумачиться як «система колективних цінностей, переконань, зразків і норм поведінки, притаманних певній соціальній групі, спільноті і людству загалом» [31, с. 153].

В «Українському педагогічному словнику» поняття «культура» розглядається у двох різних контекстах:

- культура як соціальний феномен. У цьому контексті культура визначається як сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створені людством у процесі історичного розвитку. Підкреслюється, що культура охоплює всі досягнення суспільства в різних сферах: науці, мистецтві, моралі, освіті, праві, релігії тощо. Ці досягнення відображаються у матеріальних предметах, системах знань, нормах і цінностях, які формують загальнолюдське світосприйняття. Культура як соціальний феномен є ключовим чинником розвитку суспільства і становлення людини;

- культура як особистісний розвиток. У педагогічному контексті культура розглядається як процес і результат виховання, освіти та формування особистості. У цьому розумінні культура стосується індивідуального розвитку людини через засвоєння знань, норм поведінки, цінностей і традицій. Вона спрямована на формування моральних, інтелектуальних і творчих здібностей особистості. Педагогічна культура включає як передачу суспільних знань і цінностей через освіту, так і розвиток критичного мислення, самосвідомості та культурних компетенцій [35, с. 133-135].

Ці енциклопедичні джерела відображають різні підходи до визначення культури, але загальною характеристикою є те, що культура сприймається як процес і результат суспільного розвитку, який впливає на всі аспекти життя людей.

У сучасному вжитку слово «культура» часто використовується як характеристика рівня освіченості, вихованості та загального інтелектуального розвитку особистості [28]. Культура у цьому контексті відображає здатність людини дотримуватися загальноприйнятих соціальних норм, етичних принципів, проявляти ввічливість, толерантність і вміння спілкуватися.

Цей підхід до культури зосереджується на особистісному аспекті, розглядаючи її як:

- освіченість — наявність глибоких знань у різних сферах життя, вміння їх використовувати та передавати іншим;

- вихованість — дотримання етичних та моральних норм поведінки, повага до інших людей і здатність до співчуття;

- міра інтелектуального розвитку — здатність аналізувати, критично мислити, сприймати нову інформацію та використовувати її для власного розвитку і для покращення суспільства [29].

У сучасному суспільстві часто говорять про такі поняття, як «культурна людина», що означає індивіда з високим рівнем соціальної, моральної та інтелектуальної відповідальності. Це передбачає не лише академічну освіту, а й навички соціальної взаємодії, творчі здібності, вміння висловлювати думки й поважати думки інших.

Отже, в сучасному вжитку слово «культура» часто виступає індикатором рівня особистісного розвитку та соціальної компетентності, які допомагають людині інтегруватися у суспільство, ефективно взаємодіяти з іншими та самореалізуватися.

Важливим показником розвитку особистості є загальна культура — комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та поведінкових норм, які формують світогляд людини, її спосіб життя і взаємодію з оточенням. Основними компонентами загальної культури особистості науковці визначають інтелектуальну, емоційну, соціальну, естетичну, моральну, фізичну культуру [32].

Інтелектуальна культура містить загальні знання в різних сферах, вміння аналізувати інформацію, критично оцінювати факти, приймати зважені рішення та передбачає наявність основних навичок в роботі з інформацією, вміння швидко адаптуватися до нових знань.

Емоційна культура сприяє розвитку емоційного інтелекту, який дозволяє розуміти та керувати власними емоціями, а також розпізнавати емоції інших людей, що є важливим у міжособистісному спілкуванні та формуванні здорових відносин [30].

Соціальна культура передбачає наявність навичок комунікації, вміння працювати в команді, дотримання етичних норм, повагу до інших, толерантність і здатність до співпраці як основи для побудови здорових соціальних зв'язків [27].

Естетична культура містить знання і розуміння мистецтва, естетичних цінностей, а також здатність до їх сприймання і створення, що допомагає розвивати творчі здібності особистості та вміння насолоджуватися красою.

Моральна культура сформована на основі моральних принципів, цінностей і норм поведінки, які регулюють дії особистості в суспільстві та передбачає здатність до емпатії, розуміння етичних аспектів життя, а також відповідальність за власні вчинки.

Фізична культура містить знання про здоровий спосіб життя, фізичну активність, режим харчування, а також участь у спорті і фізичних активностях, що сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню витривалості та формуванню позитивного ставлення до власного тіла.

У процесі особистісного розвитку загальна культура тісно взаємодіє з пізнавальною діяльністю, оскільки формування культури особистості неможливе без активного залучення до процесів пізнання та самопізнання. Пізнавальна діяльність є важливим чинником, що впливає на розвиток загальної культури, оскільки через постійне здобуття знань, аналіз інформації та критичне мислення формуються ціннісні орієнтації, моральні установки та інтелектуальні здібності особистості (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

Взаємозв'язок між загальною культурою та пізнавальною діяльністю

Ключові поняття	Загальна культура	Пізнавальна діяльність:
Визначення	Сукупність знань, навичок, цінностей, норм і традицій, які формують світогляд особистості та її поведінку в суспільстві	Процес активного засвоєння знань, вмінь і навичок через різні форми діяльності: дослідження, аналіз, порівняння, синтез інформації.
Зміст	Культурна освіта, етика, естетика, знання в галузі мистецтва, літератури, історії, науки тощо.	Охоплює всі етапи навчання — від сприйняття нової інформації до її осмислення і застосування на практиці.
Взаємозв'язок	Формування пізнавальної діяльності через загальну культуру Загальна культура створює основу для розвитку пізнавальної діяльності. Люди з високим рівнем загальної культури мають ширший кругозір, що дозволяє їм більш глибоко осмислювати нові знання і досвід.	Вплив пізнавальної діяльності на загальну культуру: Пізнавальна діяльність, своєю чергою, сприяє розвитку загальної культури особистості. Процес навчання та дослідження допомагає формувати критичне мислення, здатність до самостійного навчання, що є важливими складниками загальної культури.
Приклад	Знання в історії або літературі можуть стимулювати пізнавальну діяльність, адже вони розширюють горизонти розуміння світу та його соціальних процесів	Занурення в різні форми пізнавальної діяльності (наукові дослідження, проєктна діяльність, участь у культурних заходах) допомагає людині усвідомити важливість різних культурних цінностей

Загальна культура і пізнавальна діяльність є взаємопов'язаними аспектами розвитку особистості. Загальна культура створює основу для пізнавальної діяльності, а активна пізнавальна діяльність сприяє формуванню

загальної культури. Для досягнення успіху в навчанні та житті важливо поєднувати ці два компоненти, впливаючи таким чином на всебічний розвиток особистості та її готовність до викликів сучасного світу.

Якщо розглядати культуру особистості як сукупність знань, норм, цінностей, умінь та навичок, що формуються в процесі пізнавальної діяльності, то важливим аспектом виступає культура взаємодії індивіда зі знаннями, інформацією та навчальними процесами, яку можна розглядати як пізнавальну культуру.

Виходячи з цього, пізнавальну культуру особистості можна визначити як систему цінностей, установок, знань, навичок і способів мислення, які формують здатність особи ефективно здійснювати пізнавальну діяльність.

Пізнавальна культура містить такі компоненти, як критичне мислення, здатність до рефлексії, мотивація до навчання і самостійної пізнавальної діяльності. Освічена особистість, що має високий рівень пізнавальної культури, здатна до більш продуктивного та осмисленого навчання, забезпечує внутрішню мотивацію до навчання, сприяє розвитку пізнавальної діяльності. Пізнавальна культура особистості передбачає вміння аналізувати, оцінювати й синтезувати інформацію, сприяє розвитку комунікативних навичок, необхідних для обміну знаннями та співпраці з іншими.

Отже, пізнавальну культуру особистості можна розглядати як систему цінностей, установок, знань, навичок і способів мислення, яка формує здатність ефективно здійснювати пізнавальну діяльність, вміння аналізувати, оцінювати і синтезувати інформацію, сприяє розвитку комунікативних навичок, необхідних для обміну знаннями та співпраці з іншими. Пізнавальна культура - це не просто знання, а вміння їх здобувати, обробляти, застосовувати, а також здатність до самостійного навчання, критичного мислення й рефлексії. Пізнавальна культура охоплює всі аспекти процесу навчання та використання знань, формуючи в особистості навички, що дозволяють їй постійно розвиватися, бути активним учасником освітнього та соціального життя (Рис.1.1.).

Рисунок 1.1. Основні характеристики пізнавальної культури

Пізнавальна культура молодшого школяра має важливе значення для його загального розвитку та успішного навчання. Пропонуємо розглянути основні

характеристики пізнавальної культури, проілюстровані прикладами, які стосуються особистості молодшого школяра.

Когнітивна компетентність виявляється в ціннісному ставленні до знань. Молодший школяр проявляє інтерес до нових знань, запитує про навколишній світ, активно бере участь у навчальних процесах і висловлює свої думки на уроках.

Учень із розвиненим критичним мисленням уміє аналізувати інформацію, порівнює різні погляди, ставить питання та висловлює власні міркування щодо теми, що вивчається. Наприклад, під час обговорення казки він може запитати, чому персонажі вчинили так, а не інакше.

Учень виявляє інтелектуальну самостійність, вміння ставити цілі, планувати діяльність. Молодший школяр визначає мету для виконання домашнього завдання (наприклад, підготувати проєкт про улюблену тварину), планує, які етапи потрібно пройти для її досягнення (збір інформації, створення малюнків, написання тексту), пропонує нові ідеї під час виконання творчих завдань, може створити свій варіант казки, змінивши сюжет або персонажів, проявляючи оригінальність.

Молодший школяр виявляє стійкий інтерес до процесу пізнання, прагнення до самовдосконалення, дослідницьку активність, адаптується до нових умов, здатний самостійно шукати інформацію в книгах або Інтернеті для виконання завдання. Наприклад, при підготовці до уроку природознавства він знаходить цікаві факти про рослини, які потім розповідає на уроці.

Учень виявляє емоційну стійкість і мотивацію до навчання, розуміння соціальної відповідальності за результати пізнання, вміння працювати в команді, враховувати інтереси інших людей і цінувати їхні погляди, прагнення до пізнання гармонії та краси в навколишньому світі. Молодший школяр не боїться помилок під час навчання, а сприймає їх як можливість вчитися. Він мотивований до досягнення результатів, активно долає труднощі, які виникають у процесі навчання.

Розвиток пізнавальної культури у молодших школярів є важливим завданням педагогів і батьків. Це не лише сприяє засвоєнню знань, а й формує активну, критично вдумливу, творчу особистість, готову до навчання й соціальної адаптації в сучасному світі.

Наукова значущість пізнавальної культури полягає в її багатогранному впливі на розвиток особистості, суспільства і системи освіти, що підкреслює важливість її вивчення та впровадження у навчальний процес. Розвиток пізнавальної культури може стати запорукою успішного і сталого розвитку як окремих особистостей, так і суспільства в цілому. Як зазначають Л. Савлучинська та І. Філь, пізнавальний інтерес як мета виховання допомагає залученню до духовних цінностей суспільства. Він складає основу творчих здібностей особистості й сприяє опановуванню, присвоєнню, а також створенню нових духовних цінностей, є важливим компонентом всебічного розвитку особистості, в якому виявляються ціннісні орієнтації. «Неможливо розглядати завдання освіти та виховання поза зв’язком з розвитком пізнавальних інтересів, що сприяють більш ефективному опановуванню знаннями, накопичених людством» [26, с. 176].

Пізнавальна культура молодшого школяра виникає на основі зацікавленості й допитливості, прагненні дитини проникнути за межі побаченого, що своєю чергою, призводить до трансформації елементарного безпосереднього інтересу в пізнання істотних властивостей предметів і явищ, до встановлення причиново-наслідкових зв’язків, закономірностей. Так формуються «зовнішні мотиви, які надалі породжують диференційовані пізнавальні інтереси. Вони характеризуються прагненням розв’язати можливі проблемні питання на практиці, потребою творчого застосування знань, їхнього поповнення» [19, с. 39].

Отже, термін «пізнавальна культура» можна трактувати як інтеграцію кількох компонентів пізнавальної діяльності, таких як активність, навички, інтелектуальні здібності, мислення, і водночас включати такі важливі аспекти, як мотивація до навчання, здатність до рефлексії, системне мислення і

когнітивна гнучкість. Це поняття дозволяє системно розглядати розвиток учнів не лише через призму окремих пізнавальних процесів, а як результат комплексного підходу до виховання інтелектуальної особистості.

Пізнавальна культура як науково-педагогічне поняття є складним і багатовимірним феноменом, що відображає сукупність когнітивних навичок, знань, цінностей і способів діяльності, необхідних для ефективного сприйняття, обробки та використання інформації. Вибір пізнавальної культури як предмета дослідження відкриває нові перспективи для наукових досліджень. Введення цього терміна дозволяє розширити наявну наукову парадигму, поєднуючи дослідження пізнавальної активності та діяльності з аналізом ціннісних, етичних і культурних аспектів пізнання. Це також може стимулювати подальші дослідження, спрямовані на розробку методик формування пізнавальної культури у школярів.

1.2. Компонентний склад пізнавальної культури та основні підходи НУШ до її формування в учнів початкових класів

Одним із ключових аспектів модернізації освітнього процесу в умовах Нової української школи (НУШ) є формування в учнів не лише академічних знань, а й розвитку широкого спектра компетентностей, які повною мірою залежать від пізнавальної культури. В умовах реформування освіти важливість формування пізнавальної культури полягає в необхідності підготовки молодших школярів до самостійного, свідомого і творчого навчання впродовж життя. Це потребує розвитку в учнів здатності ефективно здобувати, аналізувати, критично оцінювати й використовувати інформацію в різних контекстах, що є основою для формування сучасної інтелектуально розвиненої особистості.

У рамках концепції Нової української школи пізнавальна культура є одним з елементів, який сприяє підвищенню якості освіти й стимулює

активність учнів в освітньому процесі. У попередньому розділі ми визначили, що пізнавальна культура передбачає не лише опановування знаннями, а й розвиток умінь самостійно опрацьовувати інформацію, мислити критично та творчо, а також ефективно використовувати власний досвід у розв'язанні різноманітних навчальних завдань.

Пізнавальна культура відображає рівень розвитку пізнавальних інтересів, уміння використовувати набуті знання, а також здатність до самостійного пізнання. Вона складається з кількох компонентів, які взаємодіють між собою і визначають загальну ефективність процесу навчання та розвитку учнів. Кожен з цих компонентів відіграє важливу роль у формуванні в учнів навичок мислення, самостійного розв'язання проблем, розвитку інтересу до навчання та внутрішньої мотивації.

Нова українська школа спирається на особистісно орієнтований підхід, що передбачає максимальне врахування індивідуальних потреб та здібностей кожної дитини [15]. Процес формування пізнавальної культури базується на основних підходах НУШ, які вважаємо за необхідне розглянути для визначення педагогічних умов.

Концепція Нової української школи передбачає функціонування освітнього процесу на основі особистісно-орієнтованої моделі освіти, яка є ключовим елементом сучасної педагогіки. У рамках цієї моделі навчання будується так, щоб максимально враховувати права дитини, її індивідуальні здібності, потреби та інтереси. Основна мета такої системи — забезпечити гармонійний розвиток особистості, створюючи умови для розкриття потенціалу кожного учня [18, с. 17].

Цей підхід орієнтується на принцип дитиноцентризму, що означає, що дитина стає центральною фігурою освітнього процесу [18, с. 17]. Відповідно, школа повинна створити таке середовище, яке сприятиме активній участі дітей у процесі навчання, враховуючи їхні індивідуальні особливості, інтереси та досвід. Підхід базується на демократичних цінностях, що формують самоповагу, критичне мислення і творчий потенціал молодших школярів.

Ідеологія дитиноцентризму передбачає максимальне наближення навчання й виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів. Актуальними для нової української школи є такі ідеї дитиноцентризму:

- немає адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості;

- активність учнів у навчальному процесі, орієнтування на інтереси та досвід учнів, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини;

- практична спрямованість навчальної діяльності, взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом;

- відмова від спрямування навчально-виховного процесу на середнього школяра й обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;

- виховання вільної незалежної особистості;

- забезпечення свободи й прав дитини в усіх проявах її діяльності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини;

- впровадження шкільного самоврядування, яке під свободою і самостійністю дитини розуміє виховання гуманістичних і демократичних ідей і світогляду, необхідних сучасному суспільству [19, с. 18-19].

У контексті дитиноцентризму важливим складником є створення умов для розвитку пізнавальної культури, яка сприяє формуванню здатності учнів до самостійного навчання, творчої діяльності та соціальної активності. Учні стають суб'єктами власного навчального процесу, а вчитель — наставником і фасилітатором, який підтримує їх у пошуку нових знань та самовираженні [20]. Таким чином, особистісно-орієнтована модель НУШ має на меті розвинути не лише академічні знання учнів, але й сформувати в них ключові компетентності, що відповідають вимогам сучасного суспільства.

Відповідно до цього, структура пізнавальної культури молодших школярів у контексті Нової української школи представляє комплекс характеристик та компонентів, які визначають здатність дитини до ефективного

навчання, критичного мислення, самостійної пізнавальної діяльності та розвитку ключових компетентностей. Вона поєднує в собі когнітивні, емоційні, мотиваційні й поведінкові аспекти. Розглянемо більш детально структурні компоненти пізнавальної культури молодших школярів крізь призму характеристики основних підходів НУШ (Рис.1.2.).

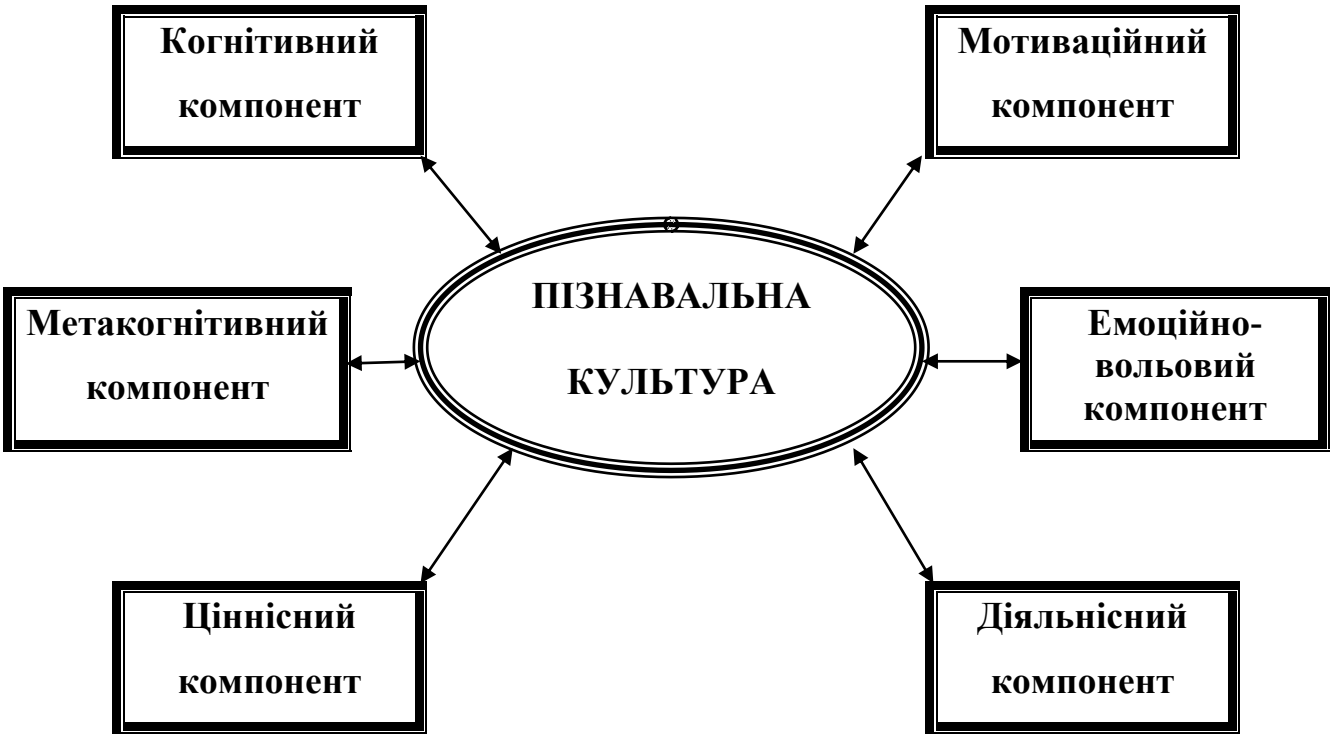

Рисунок 1.2. Структура пізнавальної культури молодших школярів у контексті Нової української школи

Когнітивний компонент представлений знаннями й уявленнями, розумовими операціями, критичним мисленням. Основою пізнавальної культури є базові знання про світ, предмети, явища та процеси.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку когнітивних процесів. Як стверджують психологи (Ж. Піаже, Л. Виготський, Г. Костюк), у цей період формуються базові інтелектуальні операції, зокрема аналіз, синтез, порівняння та узагальнення. Зауважимо, навчання – обов'язковий компонент, без якого розвиток загалом, а особливо розвиток мислення, неможливий. З цього приводу Г. Костюк підкреслював: «Досягнення в розвитку мислення дітей залежить не просто від їхнього віку, а й від того, як

організовується і спрямовується їхня навчальна діяльність у кожному віці» [12, с. 241]. Л. Виготський відзначав, що інтелектуальний розвиток дитини значною мірою визначається соціокультурними умовами, зокрема середовищем, в якому вона навчається.

Жан Піаже виокремлював стадії когнітивного розвитку, зокрема конкретно-операційне мислення, яке характерне для дітей молодшого шкільного віку. Саме на цій стадії діти починають краще розуміти логічні операції, що є важливим для формування пізнавальної культури. Розумові операції включають аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та інші когнітивні операції. Школярі вчаться застосовувати ці операції під час вирішення різних навчальних завдань. Критичне мислення передбачає оцінку інформації, аналіз її джерел, розуміння причинно-наслідкових зв’язків. НУШ активно розвиває критичне мислення через відкриті дискусії, роботу в групах і проблемні завдання.

У НУШ когнітивний компонент формується через інтегровані курси, які допомагають учням створювати системне уявлення про світ. Інтегроване навчання ґрунтується на комплексному та компетентнісному підходах. Освіту розглядають крізь призму загальної картини світу, а не поділяють на окремі дисципліни [19, с. 59]. Інтегроване навчання в межах предметоцентричного освітнього середовища представляє сукупність послідовних та взаємопов’язаних дій учителя й учня, які спрямовані на формування цілісної картини світу школяра на основі об’єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей [19, с. 60].

Мотиваційний компонент представлений пізнавальною мотивацією, інтересом до нового. Одним з основних елементів пізнавальної культури є зацікавленість учнів у навчанні. Науковці наголошують, що у молодшому шкільному віці можна сформувати новий тип ставлення до навчання, наприклад, інтерес до способу набуття знань, зорієнтувати учнів на спосіб пізнання, що має безпосереднє відношення до опановування навичками XXI століття, зокрема до готовності навчатися впродовж життя [7].

У НУШ пізнавальна мотивація забезпечується шляхом активного використання методів, що сприяють інтересу до дослідження та самостійного пошуку знань, наприклад, через проєктні методи та навчальні ігри. Важливою частиною пізнавальної культури є бажання учня відкривати нову інформацію, ставити запитання та шукати відповіді. Використання інтерактивних технологій у НУШ підсилює цей інтерес.

Емоційно-вольовий компонент включає пізнавальну активність та наполегливість, емоційне ставлення до пізнання. Формування пізнавальної культури потребує розвиненої здатності долати труднощі у навчанні [25]. Учні мають бути готовими працювати над складними завданнями, не зупинятися на невдачах. Важливим є позитивне емоційне забарвлення пізнавального процесу. Як свідчать аналіз наукової літератури, емоційність є характерною рисою молодших школярів, вплив на учня через емоційну сферу найбільше відповідає природі дитячого організму, думка учня початкових класів невіддільна від почуттів і переживань» [21, с. 20]. Учні молодшого шкільного віку простіше запам’ятовують емоційно забарвлену інформацію.

Особистісно-орієнтована модель навчання, яка лежить в основі концепції НУШ, сприяє формуванню емоційно-вольового компонента через індивідуальний підхід до кожної дитини. Цей підхід забезпечує створення комфортного та психологічно безпечного середовища для навчання, в якому враховуються індивідуальні особливості учня, його емоційний стан, потреби та інтереси. Вчитель враховує різні рівні розвитку емоційно-вольової сфери учнів і адаптує навчальні завдання відповідно до їхніх можливостей. Це допомагає кожному учню досягати успіху, що підсилює їхню впевненість у власних силах і бажання вчитися.

В особистісно-орієнтованому підході велика увага приділяється емоційному благополуччю учнів. Підтримка з боку вчителя та однокласників, визнання досягнень кожного учня стимулює їхню позитивну мотивацію. Учнів навчають усвідомлювати свої емоції, контролювати їх та аналізувати свій навчальний процес. Це допомагає не лише краще орієнтуватися в навчальних

ситуаціях, але й більш ефективно управляти власною пізнавальною діяльністю. Навчання в НУШ спрямоване на розвиток емоційного інтелекту — здатності розуміти та регулювати свої емоції, а також розпізнавати емоції інших. Це важливий аспект для підтримки мотивації та наполегливості в навчанні. Особистісно-орієнтований підхід, який реалізується в НУШ, забезпечує сприятливі умови для розвитку емоційно-вольового компонента пізнавальної культури, сприяючи мотивації, саморегуляції, емоційній стійкості та позитивному ставленню до навчання.

Діяльнісний компонент відображає навички самостійної навчальної діяльності, творчу діяльність, співпрацю та комунікацію. Учні навчаються самостійно планувати свою навчальну діяльність, знаходити інформацію, аналізувати її та застосовувати для розв’язання проблем.

Про «навчання через діяльність» зазначав Дж. Дьюї, на важливість впровадження в освітній процес *діяльнісного підходу* наголошують сучасні науковці. В умовах реформування української школи все частіше про це говорять вітчизняні теоретики та практики. Діяльнісний підхід передбачає таку організацію освітнього процесу, за якої основна увага приділяється активній, різнобічній, продуктивній, максимально самостійній навчально-пізнавальній діяльності учнів [34]. Діяльнісний підхід спрямований на розвиток умінь і навичок учня, застосування здобутих знань у практичних ситуаціях, успішну адаптацію людини в соціумі, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти. НУШ надає великої уваги розвитку самостійності та відповідальності за своє навчання. Пізнавальна культура також включає здатність до творчої діяльності. У НУШ широко використовуються проєктні та дослідницькі методи, які стимулюють креативне мислення та нестандартні рішення. Важливою частиною є вміння працювати в групах, дискутувати, висловлювати свої думки, обмінюватися ідеями з іншими. НУШ сприяє розвитку комунікативних навичок через роботу в малих групах і колективні проєкти.

Ціннісний компонент включає ціннісне ставлення до знань і соціальну відповідальність. Важливою частиною пізнавальної культури є усвідомлення учнями цінності знань і освіти в житті людини. Усвідомлення цінності освіти дозволяє дітям зрозуміти, що навчання — це не просто обов'язок, а інструмент для досягнення життєвих цілей і самореалізації. Школа, використовуючи різноманітні освітні підходи, має допомогти учням побачити, як знання відкривають можливості для майбутнього, допомагають стати успішними та самостійними.

Аксіологічний підхід у взаємозв'язку з гуманістичним та особистісно орієнтованим методологічними підходами відіграє важливу роль у практичному і теоретичному осягненні особистістю цінностей та усвідомленню їх можливостей у задоволенні моральних і духовних потреб. І. Бех зазначає, що згідно з аксіологічним підходом моральні цінності не можуть існувати поза людиною і без людини, а виступають результатом її життєдіяльності, духовно-моральним надбанням. Етичні цінності не можуть нав'язуватись особистості, оскільки вони є індивідуальними, такими якими їх бачить і розуміє сама особистість, як інтерпретує, виходячи з власного життєвого і морального досвіду, яким чином визначає життєві пріоритети. Виховання дітей у закладах загальної середньої освіти не може здійснюватись спонтанно, а потребує врахування викликів часу та потреб самої особистості в цьому контексті [2].

Важливо також формувати уявлення про те, що освіта є безперервним процесом, який триває протягом всього життя і дозволяє адаптуватися до швидкозмінних умов сучасного світу. Значна роль у цьому процесі відводиться вчителям, які мають на практиці демонструвати значущість знань, використовуючи реальні життєві приклади, інтегруючи навчання з повсякденним життям та стимулюючи учнів до самостійного пошуку інформації. Важливо, щоб учні розуміли роль своїх знань у соціальному контексті. Розвиток критичного мислення, дослідницьких навичок, а також уміння працювати з інформацією сприяє тому, що учні самі починають усвідомлювати цінність отриманих знань та їхню практичну корисність.

Усвідомлення цінності знань і освіти формує основи для пізнавальної культури та мотивує молодших школярів до активного й свідомого навчання, що є однією з ключових цілей Нової української школи.

Метакогнітивний компонент включає уміння рефлексувати та навички управління пізнавальною діяльністю. Рефлексія забезпечує розуміння способів отримання знань і досвіду, розвиток уміння аналізувати, встановлювати зв’язки, розмірковувати, усвідомлено приймати рішення, що свідчить про тісний зв’язок рефлексивних умінь з критичним мисленням, яке належить до важливої якості успішної людини в XXI столітті й на міжнародному рівні визначено одним із результатів освіти [44]. Учні мають навчитися аналізувати власний процес навчання, відстежувати свої успіхи та невдачі, вносити корективи в стратегії навчання.

Нова українська школа значною мірою орієнтована на розвиток у школярів таких навичок, як рефлексія та управління власною пізнавальною діяльністю. Формування уміння рефлексувати передбачає розвиток здатності учня осмислювати власні дії та результати. Це важливий інструмент саморозвитку, який дозволяє школярам усвідомлювати власні досягнення, помилки, а також шукати шляхи їхнього виправлення. У НУШ рефлексія є частиною освітнього процесу через щоденні обговорення результатів навчання, під час яких учні оцінюють, що вони дізналися, які труднощі виникли і як вони з ними впоралися [4]. Використання рефлексивних питань на уроках допомагають учням аналізувати свої навчальні дії, мислити над тим, як вони можуть покращити свої результати. Зворотний зв’язок від вчителів та однолітків стимулює учнів до переосмислення власних навчальних досягнень.

НУШ надає великого значення розвитку вміння учнів самостійно організовувати свою пізнавальну діяльність, ставити цілі, планувати їх досягнення, контролювати процес та оцінювати результати. Це сприяє розвитку самостійності в навчанні. Вчителі стимулюють учнів до самостійного пошуку інформації, дослідницької діяльності, що підвищує їхню відповідальність за власне навчання. Учні вчаться використовувати різні методи для розв’язання

завдань — від використання різноманітних ресурсів до застосування власних когнітивних інструментів (планування, аналіз, синтез). Молодші школярі на уроках під керівництвом вчителя вчаться ставити перед собою короткострокові та довгострокові цілі й планувати етапи їх досягнення. Це навчає їх більш усвідомлено підходити до навчальної діяльності [7]. НУШ використовує різноманітні форми та методи навчання, які активно залучають учнів до процесу самостійного мислення та діяльності.

Отже, можна зробити висновок, що пізнавальна культура є комплексом когнітивного, мотиваційного, емоційно-вольового, діяльнісного, ціннісного, метакогнітивного компонентів, кожен з яких робить свій внесок у розвиток учня як самостійного, активного й свідомого суб'єкта освітнього процесу. Структура пізнавальної культури в контексті НУШ є багатогранною та динамічною, враховуючи різноманітність таких підходів, як комплексний, інтегративний, компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, аксіологічний, що разом створюють умови для всебічного розвитку учнів, їхньої самостійності, активності та відповідальності в процесі навчання. НУШ забезпечує умови для формування в учнів здатності самостійно навчатися, критично мислити, рефлексувати власний досвід, а також мотивує їх до пізнавальної активності, що сприяє успішній реалізації їхнього потенціалу у подальшому навчанні та житті.

1.3. Вплив інтегрованого навчання на формування пізнавальної культури молодших школярів

Концепція Нової української школи вимагає перегляду традиційних підходів до навчання, орієнтуючи педагогів на впровадження новітніх освітніх технологій, які сприяють всебічному розвитку учнів. Одним із ключових напрямів такої модернізації є інтегроване навчання, яке передбачає поєднання різних предметів, знань і компетенцій у рамках єдиного освітнього процесу.

Інтегроване навчання має потужний потенціал для формування пізнавальної культури молодших школярів. Під пізнавальною культурою розуміється сукупність знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтацій, що дозволяють учневі ефективно пізнавати навколишній світ, аналізувати інформацію та самостійно приймати рішення. З огляду на цілісну природу інтегрованого підходу, він сприяє формуванню у дітей не лише когнітивних здібностей, а й соціальних, емоційних та мотиваційних аспектів, що є важливими компонентами пізнавальної культури.

Запровадження інтегрованого навчання створює умови для розвитку критичного мислення, активізації пізнавальних інтересів та формування самостійності у навчанні. Воно допомагає учням краще розуміти взаємозв’язки між явищами, отримувати знання в контексті їхньої практичної цінності, що стимулює не лише засвоєння інформації, а й розвиток аналітичних і творчих здібностей [13].

Вважаємо за необхідне розглянути, як саме інтегроване навчання впливає на формування пізнавальної культури молодших школярів, які його основні характеристики та переваги, а також як воно може бути ефективно використане в рамках освітнього процесу в НУШ для розвитку особистісних та пізнавальних компетентностей учнів.

Поняття інтеграції в науковій літературі визначається як взаємодія між системами або елементами системи, що сприяє утворенню нової цілісності. Науковці вважають, що інтеграція можлива за умови наявності незалежних систем та об’єктивних передумов для їхньої взаємодії.

Інтеграцію в освіті розглядають як: фактор розвитку освітніх систем; різновид наукової інтеграції, що здійснюється в межах педагогічної теорії та практики; вищу форму відображення єдності цілей, принципів, змісту, форм організації процесу навчання та виховання; процес і результат взаємодії структурних елементів змісту освіти, який супроводжується зростанням системності та спресованості знань учнів; як цілеспрямоване об’єднання, синтез відповідних навчальних дисциплін у самостійну систему цільового

призначення, яка спрямована на забезпечення цілісності знань та вмінь [19, с. 58-59].

В інтегрованому навчанні освіту розглядають крізь призму загальної картини світу й не поділяють на окремі дисципліни. Предметні межі зникають, коли вчителі заохочують учнів встановлювати зв'язки між навчальними дисциплінами і спиратися на знання і навички з кількох освітніх галузей. Учням потрібні відкриті можливості для інтеграції знань і навичок із різних дисциплін і критичного оцінювання того, як усі ці частини взаємодіють. Інтеграція у шкільному навчанні реалізується як у межах окремого навчального предмета, так і між різними навчальними дисциплінами [19, с. 59].

У контексті Нової української школи інтегроване навчання передбачає об'єднання різних навчальних дисциплін і видів діяльності в єдиний освітній процес. Учитель встановлює зв'язки між блоками навчальної інформації або окремими темами в межах кожного навчального предмета та реалізує внутрішньопредметну або послідовну інтеграцію. Під час послідовної внутрішньопредметної інтеграції вчитель має створити умови, за яких учні не тільки вивчають теми, а й розуміють зв'язки між ними. Якщо вчитель установлює зв'язки між окремими навчальними дисциплінами, він реалізує міжпредметну інтеграцію. Сучасна освіта – предметоцентрична, отже, основну увагу зосереджують на внутрішньопредметній інтеграції. Науковці зазначають, що перехід початкової освіти на якісно новий рівень, це, по суті, рух від внутрішньопредметної до міжпредметної інтеграції [19, с. 59].

Інтегроване навчання відіграє значущу роль у формуванні пізнавальної культури молодших школярів, формуванню в них цілісного сприйняття світу, розвитку міждисциплінарних зв'язків, забезпеченні мотивації до навчання, розвитку критичного мислення, творчих здібностей, формуванні навичок саморегуляції.

Інтегроване навчання допомагає молодшим школярам бачити зв'язки між різними предметами та явищами, розвиває системне мислення. Діти починають усвідомлювати, що знання не існують ізольовано, а є частиною ширшої

картини світу. Це стимулює їх до самостійного пошуку інформації та розвитку пізнавальних інтересів.

Інтеграція змісту навчальних дисциплін дозволяє учням використовувати знання з одного предмета для розв’язання проблем в іншому. Це сприяє розвитку когнітивної гнучкості, оскільки школярі вчаться застосовувати знання в нових і різноманітних контекстах, що підвищує рівень їхньої пізнавальної культури.

Інтегроване навчання робить освітній процес цікавішим та зрозумілішим для молодших школярів. Завдяки практичним, творчим і дослідницьким завданням, діти засвоюють теоретичний матеріал і застосовують його на практиці, що стимулює їхню зацікавленість у пізнанні. Інтерес до навчання, який виникає завдяки інтеграції, є основою для формування пізнавальної активності, що є важливим складником пізнавальної культури.

Завдяки інтеграції різних видів навчальної діяльності - наукової, творчої, дослідницької, учні вчаться не просто приймати інформацію, але й аналізувати її, порівнювати, робити висновки. Вони формують навички самостійного мислення, що є невіднятною частиною пізнавальної культури.

Інтегроване навчання вимагає від учнів вміння організовувати свою пізнавальну діяльність: планувати, контролювати та оцінювати свої дії. Це стимулює розвиток емоційно-вольової сфери, що сприяє формуванню вміння рефлексувати, ставити навчальні цілі та працювати над їх досягненням, що є важливими складниками пізнавальної культури [10].

Інтегровані уроки, особливо ті, які поєднують художню, дослідницьку й наукову діяльність, сприяють розвитку уяви, креативності та нестандартного мислення. Творчий підхід до навчання дозволяє молодшим школярам виявляти свій потенціал, формуючи таким чином особистісно значущу пізнавальну культуру.

Прикладами реалізації інтегрованого навчання в НУШ є інтегровані уроки та проєктне навчання.

На уроках, які поєднують елементи математики, мови, природознавства та мистецтва, учні не лише вивчають теорію, але й виконують практичні завдання, що допомагає глибше зрозуміти матеріал і усвідомити його значення в реальному житті.

Інтеграція впродовж навчального дня за тематикою тижнів Нової української школи включає уроки та різні види діяльності. Наприклад, освітні практики в публікаціях висвітлюють систему розробки інтегрованих днів для перших класів, до якої входять різні уроки і заняття в межах позаурочної діяльності. Так, тема «Як я уявляю інші планети?» інтегрує урок з дизайну і технології «Візит інопланетян», сюжетно-ігровий урок фізкультури «Подорож у космос», розвагу «Цей загадковий світ космосу», гурткове заняття «Пофантазуємо, які існують планети». З теми «Якими бувають тварини?» проводяться: інтегрований урок «Я досліджую світ», математика, мистецтво; дизайн і технології «У світі тварин»; виховна година «Тварини – наші друзі», заняття за інтересами «Цікаві факти про тварин» та інші [9, с. 58].

Практики зазначають, що інтегровані уроки в початковій школі дають можливість підводити учнів до усвідомленої та емоційно пережитої потреби міркувати і висловлювати свої думки на запропоновану тему. Діти мають можливість застосовувати при цьому арсенал своїх знань, життєвий досвід, зробити власні, нехай незначні, але дуже необхідні кожній дитині висновки та пошукові відкриття. Вчителі вважають інтеграцію однією з найперспективніших інновацій, яка здатна розв’язати чисельні проблеми системи сучасної початкової освіти, адже інтегроване навчання закладає нові умови діяльності вчителів та учнів, є чинною моделлю активізації інтелектуальної діяльності та розвивальних прийомів навчання [9, с. 58].

Виконання учнями колективних проєктів, що охоплюють різні галузі знань, дозволяє їм використовувати свої вміння та навички в комплексі, стимулюючи розвиток самостійності, креативності та відповідальності [17]. Проєктна діяльність дозволяє учням бачити зв’язки між усіма предметами та їхнім життям. Коли учні працюють над проєктом, вони потребують знань з

різних предметів, таких як математика, мова, ЯДС, мистецтво тощо. Наприклад, проєкт про будівництво макета міста може включати математичний розрахунок масштабу, написання опису міста мовою, дослідження проєктування будівель тощо. Це все розкриває учням цілісну картину навчання і розуміти, як знання відображаються в реальному житті [40, с. 456].

Серед напрямів реалізації проєктів в освітньому процесі Л. Мартинець визначає:

- навчальний процес, до якого належать уроки;
- “школу самовиховання» – класні години;
- учнівське самоврядування;
- гурткову діяльність (проєктні майстерні);
- роботу з батьками [16].

Дослідниця відзначає вплив проєктів на залучення до діяльності кожного учня та розв’язання поставлених завдань і вважає, що учасники мають змогу розкрити свої творчі здібності, розкрити власне «Я», здійснити самореалізацію, важливу для школяра [16].

Н. Шахірєва, зауважує, що в організації проєктної діяльності важливо пам’ятати, що у школярів у такому віці переважає фантазія над реальністю, а вчитель у своїй роботі має продемонструвати вміння розкрити тему проєкту, максимально наблизити учнів до кінцевої мети проєктної діяльності, адже завершеність роботи над проєктом визначається новизною та суспільною та особистою значущістю для учня [42].

Підготовка вчителя до реалізації проєктної діяльності вимагає етапу планування, на якому треба поставити перед собою чіткі завдання: чи відповідає запланована діяльність віковим особливостям учнів; чи мають школярі досвід проєктної діяльності; чи добре сплановані етапи проєкту; чи відповідає проєкт програмі; яким буде кінцевий результат; чи досягнуть діти необхідного рівня навчальних досягнень [39].

На думку О. Цимбал, виконуючи проєкти на уроках в початковій школі, необхідно дотримуватися таких вимог:

- враховувати вікові особливості (потрібна особлива мотивація, зацікавленість діяльністю, яка відповідає їхнім інтересам, досвіду, знанням, оточенню: грати, співати, малювати та ін.);

- вибирати актуальні для цього віку проблеми та отримувати конкретні результати;

- використовувати інтегровані знання та вміння, що ґрунтуються на досягненнях молодших школярів;

- розвивати незалежність, здатність робити вибір та діяти самостійно (індивідуально, у парах, у малих групах), уміння послідовно виконувати певні дії. Учні поетапно виконують проєкт за допомогою вчителя, який не тільки координує роботу, але й ініціює, планує, організовує її, навчає різноманітних видів діяльності, забезпечує право вибору [39].

О. Байнякшина серед вимог акцентує на наступних аспектах:

1) більш ретельний контроль за виконанням завдань;

2) короткотривалість проєктів;

3) надання переваги творчим проєктам;

4) залучення дітей із підвищеною навчальною мотивацією;

5) пріоритет груповим проєктам для визначення можливостей учнів, їхніх лідерських якостей;

6) для підвищення мотивації запрошувати батьків та учнів інших класів на презентацію проєктів;

7) вибір теми разом з учнями;

8) різноманітність тематики проєктів;

9) добровільність учнів [1].

Залучаючи молодших школярів до проєктної діяльності, вчителі формують у них вміння працювати в колективі, бути відповідальними, аналізувати результати своєї діяльності, усвідомлювати зв’язок теорії та практики. Під час роботи в проєкті учні бачать кінцевий результат своєї роботи, встановлюють зв’язок із власним життєвим досвідом. У них розвивається вміння самостійно ставити мету і керувати діяльністю, здобувати знання з

різних джерел та використовувати їх у практичних діях, що позитивно впливає на формування пізнавальної культури та створює можливість подальшого успішного навчання.

Інтегроване навчання сприяє розвитку системного мислення, самостійності, мотивації до навчання, креативності, що дозволяє учням ефективно управляти своєю пізнавальною діяльністю та отримувати задоволення від процесу навчання.

Інтегроване навчання є важливим інструментом у сучасній освіті, яке відіграє ключову роль у формуванні пізнавальної культури молодших школярів. Завдяки поєднанню різних навчальних дисциплін та видів діяльності, інтеграція знань сприяє цілісному та комплексному розвитку учнів, підвищуючи їхню здатність до усвідомленого пізнання навколишнього світу.

Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що інтегроване навчання суттєво впливає на формування пізнавальної культури молодших школярів, забезпечує цілісне сприйняття навчального матеріалу, дозволяє учням поєднувати знання з різних предметів, що сприяє формуванню системного мислення; залучає до аналізу, синтезу та оцінки інформації, що сприяє розвитку критичного мислення; підвищує мотивацію учнів до навчання, оскільки вони бачать практичне застосування своїх знань у реальному житті; передбачає групову роботу, що сприяє розвитку комунікативних навичок. формує вміння досліджувати, аналізувати інформацію та представляти результати своєї роботи; сприяє розвитку самостійності, вмінням планувати свою діяльність, приймати рішення та нести відповідальність за результати своєї роботи, що є важливим компонентом пізнавальної культури. Інтегроване навчання має значний вплив на формування пізнавальної культури молодших школярів, забезпечуючи їх цілісним, системним та практичним підходом до здобуття знань. Це сприяє розвитку активних, ініціативних та відповідальних особистостей, готових до навчання протягом життя.

РОЗДІЛ 2
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

2.1. Організація освітнього середовища з формування пізнавальної культури молодших школярів

Формування пізнавальної культури в учнів початкової школи є одним із завдань сучасної освітньої системи, в якій приділяється увага не лише формуванню знань і вмінь учнів, але й навичок самостійного мислення, критичного аналізу інформації, творчої діяльності та здатності рефлексувати над власними навчальними досягненнями. Пізнавальна культура як складник загальної культури особистості передбачає наявність у школярів стійкого інтересу до пізнання, сформованих навчально-пізнавальних компетенцій та мотивації до навчання.

Ефективність цього процесу значною мірою залежить від педагогічних умов, у яких відбувається формування пізнавальної культури. Педагогічні умови включають систему методів, прийомів і технологій, які використовуються вчителями для стимулювання пізнавальної активності учнів, розвитку їхніх когнітивних здібностей і сприяння формуванню ціннісного ставлення до знань.

У цьому розділі ми розглянемо основні педагогічні умови, які є необхідними для створення оптимальних можливостей для формування пізнавальної культури учнів початкової школи. До них належать: застосування інтегрованих підходів у навчанні; використання сучасних освітніх технологій і методик, що сприяють розвитку критичного та творчого мислення; забезпечення емоційно-позитивного навчального середовища, яке сприяє мотивації до пізнання; активне залучення учнів до процесу навчання через

індивідуальну і групову діяльність, диференціацію та індивідуалізацію навчального процесу.

Термін «педагогічні умови» широко висвітлено в науково-теоретичних джерелах і трактується сукупність організаційних, методичних та соціально-психологічних факторів, які забезпечують успішність освітнього процесу та досягнення навчальних цілей. Педагогічні умови – це ті обставини, фактори і компоненти навчальної діяльності, які необхідно створити або врахувати для забезпечення ефективності навчання, виховання і розвитку учнів [5].

Поняття «педагогічні умови» включає як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. До об'єктивних чинників відносяться матеріально-технічне забезпечення навчання, програми та підручники, навчальне середовище. Суб'єктивні чинники охоплюють педагогічні методи й прийоми, компетенції вчителя, міжособистісну взаємодію між вчителем та учнями, а також психологічний клімат у класі [14].

Визначення педагогічних умов важливе для розуміння того, які фактори необхідно враховувати для створення ефективного навчального процесу. У формуванні пізнавальної культури учнів початкової школи ці умови як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених у педагогіці завдань, передбачають:

- забезпечення освітнього середовища для пізнавального розвитку;
- використання методів, які стимулюють активне пізнання;
- індивідуалізацію навчання з урахуванням потреб кожної дитини;
- застосування інноваційних технологій навчання [14].

Таким чином, педагогічні умови є ключовим чинником, який визначає ефективність освітнього процесу в формуванні пізнавальної культури молодших школярів.

Розглянемо освітнє середовище як першу педагогічну умову формування пізнавальної культури молодших школярів.

Освітнє середовище є важливим чинником, який значною мірою впливає на формування пізнавальної культури молодших школярів. У сучасній школі в рамках Концепції Нової української школи створення сприятливого освітнього середовища стає ключовим завданням для розвитку учнів як особистостей, здатних до самостійної пізнавальної діяльності. Освітнє середовище забезпечує доступ до знань, стимулює учнів до активного навчання, розвитку інтересу до дослідження навколишнього світу, формування навичок критичного мислення та творчої самореалізації [23].

Основою освітнього середовища в НУШ є особистісно орієнтований підхід, який передбачає створення умов для індивідуального розвитку кожної дитини з урахуванням її здібностей, інтересів і потреб. Це середовище включає матеріальні, соціальні, психологічні та педагогічні компоненти, кожен з яких сприяє формуванню пізнавальної культури в різних її аспектах: когнітивному, емоційно-вольовому, мотиваційному та соціальному.

Для того, щоб пізнавальна культура успішно формувалася, освітнє середовище повинно бути гнучким, багатофункціональним, інтерактивним і відкритим до інновацій. Важливо забезпечити умови, в яких учні зможуть реалізувати свої здібності до самостійного навчання, вирішення проблемних завдань, проведення досліджень і творчої діяльності.

Пропонуємо розглянути, як можна організувати освітнє середовище в початковій школі таким чином, щоб воно максимально сприяло розвитку пізнавальної культури учнів.

Матеріальний компонент освітнього середовища включає всі матеріальні ресурси, які забезпечують умови для ефективного навчання та розвитку учнів: навчальне обладнання, меблі, технічні засоби, навчальні матеріали, дидактичні ресурси та просторову організацію класних приміщень.

Класні кімнати та освітні простори повинні бути організовані так, щоб стимулювати дітей до активної взаємодії та пізнання. Це передбачає наявність гнучких локацій для індивідуальної та групової роботи, куточків для дослідницької діяльності, а також інформативних і пізнавальних стінгазет,

виставок, карт тощо. Важливим є доступ до локацій відпочинку, де діти можуть розвивати творчі здібності та самостійно обирати активності. Використання інтерактивних дошок, комп'ютерів та інших сучасних технологій є невіднятною частиною матеріального забезпечення сучасної школи. Ці засоби дозволяють інтерактивно презентувати інформацію, стимулювати учнів до досліджень, брати участь у віртуальних екскурсіях, а також розвивати в них навички роботи з інформацією [6].

Підручники, зошити, ілюстровані посібники, а також різні дидактичні засоби, такі як конструктори, моделі, лабораторне обладнання для проведення простих експериментів, є основою для розвитку пізнавальної культури. Важливо, щоб ці матеріали були цікавими, яскравими та відповідали віковим особливостям учнів. Також варто враховувати наявність різнорівневих матеріалів для дітей з різним рівнем підготовки.

Ергономічні меблі, які можна легко трансформувати для групових або індивідуальних занять, є важливими для створення зручних умов навчання. Столи й стільці повинні відповідати віковим особливостям учнів, забезпечуючи комфорт під час навчання.

Матеріальний компонент освітнього середовища є базою для організації ефективного навчального процесу та стимулювання пізнавальної активності учнів. Він повинен забезпечувати умови для творчої, пізнавальної, дослідницької та соціальної діяльності, сприяти розвитку пізнавальної культури та створювати атмосферу підтримки та заохочення до навчання.

Соціальний компонент освітнього середовища є важливим у формуванні пізнавальної культури учнів початкової школи, оскільки саме в соціальній взаємодії дитина засвоює нові знання, вміння та норми поведінки. Соціальні взаємини в освітньому процесі допомагають створювати умови для розвитку самостійності, критичного мислення та відповідальності, які є ключовими елементами пізнавальної культури.

Важливим аспектом соціального компонента є взаємовідносини між учнями. В умовах інтерактивного навчання, яке пропонує Нова українська

школа, школярі мають можливість активно співпрацювати у групах, обговорювати навчальні завдання, брати участь у спільних проєктах і вирішенні проблем. Така взаємодія сприяє розвитку комунікативних навичок, здатності до колективної праці, взаємної підтримки, що важливо для формування пізнавальної культури.

Учитель у початковій школі виступає не тільки як носій знань, але і як організатор соціальних відносин у класі. Він моделює ситуації співпраці, діалогу, допомагає дітям формувати рефлексивні навички та мотивує до навчання. Учитель також відіграє важливу роль у створенні позитивної атмосфери в класі, де кожна дитина відчуває підтримку та визнання.

Соціальний компонент також включає активну співпрацю між школою та родиною. Батьки мають бути залученими до освітнього процесу, підтримувати інтерес дітей до навчання, брати участь у позашкільних заходах та допомагати у розвитку пізнавальної культури вдома. Школа повинна сприяти налагодженню регулярної комунікації з батьками, надавати їм інформацію про методи підтримки пізнавальної активності.

Окрім безпосередньої взаємодії учнів і вчителів, шкільне середовище також включає ширше соціальне оточення — адміністрацію, психологів, соціальних працівників, бібліотекарів та інших працівників школи. Усі вони можуть сприяти створенню позитивної атмосфери в школі, підтримувати дітей у навчанні та соціальній адаптації.

Інклюзія як частина соціального компонента дозволяє створювати освітнє середовище, в якому кожна дитина, незалежно від її можливостей і особливостей, отримує рівні можливості для розвитку. Це сприяє не тільки адаптації дітей з особливими освітніми потребами, але й формуванню у решти учнів толерантності, емпатії та соціальної відповідальності.

Соціальний компонент освітнього середовища початкової школи охоплює взаємодію учнів, учителів, батьків і всіх учасників освітнього процесу, сприяє розвитку пізнавальної культури, створює умови для активної соціальної та

пізнавальної діяльності, формування позитивного ставлення до навчання, колективної роботи та взаємопідтримки.

Психологічний компонент освітнього середовища також впливає на формування пізнавальної культури молодших школярів і включає всі аспекти, пов’язані зі створенням сприятливої психологічної атмосфери для навчання, розвитку внутрішньої мотивації, формування пізнавальних інтересів і самостійності в учнів. Психологічний клімат у класі, взаємодія з учителем та однолітками, а також підтримка індивідуальних потреб кожної дитини суттєво впливають на пізнавальну діяльність та інтелектуальний розвиток учнів.

Психологічна безпека учнів у класі є важливою умовою для їхньої успішної пізнавальної діяльності. Коли дитина відчуває себе вільно, прийнятою й підтриманою, вона більш схильна до активної участі в освітньому процесі, досліджень та самостійного мислення. У такій атмосфері школярі не бояться робити помилки, що є важливим елементом пізнання. Тому важливо, щоб учитель підтримував у класі емоційно позитивний клімат, де кожен учень відчуває себе частиною колективу, в якому його думка цінна.

Мотивація до навчання є одним із ключових психологічних чинників пізнавальної культури. Важливим складником цього процесу є розвиток внутрішньої мотивації в учнів, коли навчання стає для них самоціллю, а не лише засобом для отримання оцінок чи похвали. Для формування такої мотивації вчителю слід застосовувати методи, які заохочують цікавість, інтерес до пізнання, наголошують на практичній цінності знань і вмінь.

Важливо враховувати індивідуальні психологічні особливості кожного учня. Діти в початковій школі відрізняються рівнем розвитку мислення, пам’яті, уваги, а також пізнавальних інтересів. Тому для формування пізнавальної культури вчителю необхідно використовувати диференційовані підходи, завдання різного рівня складності, а також заохочувати самостійне мислення та творчий підхід до вирішення завдань. Індивідуальна підтримка сприяє розвитку впевненості у власних силах і стимулює пізнавальну активність.

Психологічний компонент також включає розвиток у дітей здатності до самостійного пошуку знань і рішень, що передбачає не тільки надання можливості для самостійної роботи, але й розвиток уміння планувати свою діяльність, аналізувати її результати та робити висновки. Учитель має сприяти формуванню таких навичок через проблемні завдання, проєктну діяльність, заохочення до досліджень і самостійної рефлексії.

Формування пізнавальної культури неможливе без розвитку емоційно-вольової сфери учнів, що включає вміння керувати своїми емоціями, долати труднощі, ставити перед собою цілі й досягати їх. Навчання має включати елементи, які сприяють розвитку цих якостей, зокрема через ігрові ситуації, роботу в групах, участь у креативних проєктах та дискусіях. Учитель має надавати підтримку дітям у випадках невдач, показувати, що помилки — це природна частина навчання.

Рефлексія як складник пізнавальної культури є важливим психологічним чинником, що сприяє свідомому контролю за власним процесом навчання. Учні мають навчитися аналізувати свої досягнення, оцінювати власні помилки й успіхи, формулювати нові цілі на основі отриманого досвіду. Вчитель повинен створювати умови для рефлексивної діяльності, впроваджуючи різні форми самооцінки та взаємооцінки, стимулюючи критичне мислення.

Позитивний емоційний клімат, підтримка індивідуальних потреб, розвиток мотивації, пізнавальної самостійності й рефлексії допомагають дитині розвиватися як самостійна, творча особистість, яка прагне до знань і пізнання.

Педагогічний компонент освітнього середовища відіграє центральну роль у формуванні пізнавальної культури молодших школярів і включає педагогічні методи, прийоми, засоби, принципи, а також підходи до організації навчання, які спрямовані на розвиток пізнавальних інтересів, активності, самостійності та свідомого ставлення до навчання.

У рамках концепції Нової української школи навчання ґрунтується на особистісно орієнтованому підході, де кожен учень розглядається як унікальна особистість. Учитель створює умови, за яких кожна дитина може розвиватися

відповідно до своїх здібностей, інтересів та потреб. Це передбачає індивідуалізацію та диференціацію навчального процесу, надання можливості для самостійної та творчої діяльності учнів.

Однією з ключових характеристик НУШ є інтегроване навчання, яке дозволяє формувати цілісне уявлення про світ і розвивати пізнавальну культуру учнів. Через поєднання різних предметів і тем учні вчаться знаходити зв'язки між знаннями з різних галузей, що стимулює їх мислити глибше, шукати нові підходи до розв'язання проблем та бути відкритими до нових знань.

Педагогічні умови формування пізнавальної культури включають активне застосування інтерактивних методів навчання, таких як групова робота, дискусії, рольові ігри, дослідницькі завдання. Ці методи сприяють активному залученню учнів до навчального процесу, розвитку комунікативних умінь, критичного мислення та навичок співпраці.

Залучення учнів до розв'язання проблемних ситуацій, дослідницьких проєктів та експериментів є важливими педагогічними прийомами, що розвивають пізнавальну активність та культуру учнів [48]. Проблемне навчання сприяє формуванню навичок аналізу, синтезу, порівняння, а також уміння знаходити рішення в нових ситуаціях. Дослідницька діяльність дозволяє учням самостійно здобувати знання, що сприяє їхньому глибокому розумінню та закріпленню матеріалу.

Важливим аспектом педагогічного компонента є створення умов для підтримки внутрішньої мотивації учнів до навчання. Учитель виступає як наставник, що допомагає учням розвивати свої здібності, ставити перед собою цілі та досягати їх, надаючи зворотний зв'язок і підтримуючи інтерес до навчання, що сприяє формуванню стійкого інтересу до пізнавальної діяльності та самостійного навчання.

У рамках сучасної освіти педагоги використовують різноманітні інноваційні технології, зокрема цифрові інструменти, для організації навчального процесу. Використання мультимедійних засобів, інтерактивних платформ, онлайн-ресурсів допомагає урізноманітнити форми подачі матеріалу

та зробити процес навчання цікавішим і доступнішим для дітей, що також сприяє розвитку інформаційної компетентності учнів, яка є важливим елементом їхньої пізнавальної культури.

Педагогічний компонент передбачає розвиток у молодших школярів уміння рефлексувати щодо власного навчального процесу. Через обговорення, самооцінку та взаємооцінку учні вчаться аналізувати свої успіхи, помилки, ставити перед собою нові навчальні завдання. Це сприяє усвідомленню ними важливості знань і розвитку навичок саморегуляції в процесі пізнавальної діяльності.

Таким чином, педагогічний компонент освітнього середовища у формуванні пізнавальної культури молодших школярів забезпечує ефективну організацію освітнього процесу, який спрямований на розвиток інтересу до знань, пізнавальної активності, критичного мислення та самостійності. Завдяки педагогічним методам та підходам, що відповідають сучасним вимогам, учні початкової школи стають активними учасниками освітнього процесу, здатними до самостійного пізнання та формування пізнавальної культури.

Отже, в результаті дослідження першою педагогічною умовою формування пізнавальної культури молодших школярів визначено організацію освітнього середовища, в якому важливу роль відіграють матеріальний, соціальний, психологічний та педагогічний компоненти. Матеріальний компонент включає створення належних умов для навчання через використання сучасних технологій, навчальних матеріалів та обладнання, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють реалізації інтегрованого підходу до навчання. Соціальний компонент визначає відносини в освітньому процесі: взаємодію між учнями, вчителями, батьками. Доброзичливі та підтримувальні стосунки сприяють розвитку в учнів почуття відповідальності за власне навчання та сприяють колективній пізнавальній діяльності. Психологічний компонент полягає в забезпеченні емоційно комфортного середовища, де кожна дитина відчуває підтримку, безпеку та мотивацію до пізнання. Емоційно-вольові фактори є ключовими в розвитку стійкої пізнавальної мотивації та

інтересу до навчання. Педагогічний компонент включає застосування сучасних методів і підходів, таких як інтерактивне навчання, проєктна діяльність, проблемне та дослідницьке навчання, які стимулюють активну участь учнів в освітньому процесі та формують їхню пізнавальну культуру.

Таким чином, гармонійна взаємодія всіх компонентів освітнього середовища забезпечує ефективний розвиток пізнавальної культури учнів початкової школи, допомагає виховувати в них активну позицію у навчанні, самостійність, критичне мислення та мотивацію до саморозвитку.

2.2. Методи формування пізнавальної культури в молодших школярів НУШ

Методи навчання відіграють вирішальну роль у формуванні пізнавальної культури учнів початкової школи. Під методами навчання розуміють сукупність способів і прийомів, за допомогою яких учитель організовує навчальну діяльність учнів, стимулює їх до активного пізнання й розвитку критичного мислення. Вибір відповідних методів залежить від мети навчання, індивідуальних особливостей учнів та умов, у яких відбувається освітній процес.

У контексті формування пізнавальної культури особливо важливими є методи, які активізують розумову діяльність дітей, сприяють розвитку мислення, самостійності у навчанні та бажання пізнавати нове і можуть розглядатися як друга педагогічна умова. Основними педагогічними методами, що сприяють цьому процесу, є: проблемне навчання, проєктні та інтерактивні методи, ігрові підходи, дослідницька діяльність, а також рефлексивні методи.

Проблемне навчання формує здатність учнів до самостійного пошуку рішень, активізує їхню пізнавальну активність і критичне мислення. Учні стикаються з проблемними ситуаціями, які вони мають самостійно аналізувати і вирішувати, що сприяє розвитку їхньої пізнавальної культури.

Методи проблемного навчання є ефективним інструментом для формування пізнавальної культури у молодших школярів на уроках різних предметних галузей. Так, на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», який в рамках Нової української школи спрямований на розвиток у дітей умінь досліджувати, критично мислити, співпрацювати та самостійно здобувати знання, проблемне навчання дає змогу формувати пізнавальну культуру, яка включає інтерес до знань, навички аналізу, синтезу та рефлексії.

Методи проблемного навчання ґрунтуються на створенні проблемних ситуацій, у яких учні повинні шукати рішення самостійно або в групі, спираючись на вже відомі знання та набуті вміння. Учитель при цьому виступає не як носій готових відповідей, а як фасилітатор, допомагає учням відкривати нові знання самостійно. Основна мета проблемного навчання — стимулювати інтерес учнів до пошуку рішень і розвиток навичок самостійного пізнання.

Учитель може пропонувати дітям ситуації, в яких вони стикаються з певною проблемою чи питанням, яке потребує вирішення. Наприклад, тема «Як змінюються пори року?» може бути розпочата з постановки проблемного запитання: «Чому восени листя на деревах змінює колір і опадає?». Це спонукає учнів розмірковувати, робити припущення, шукати відповіді через спостереження, аналіз і дослідження.

Використання відкритих запитань, на які неможливо дати однозначну відповідь, стимулює учнів до глибоких роздумів і пошуку нової інформації. Так, запитання «Як люди можуть зберегти природні ресурси?» мотивує дітей шукати варіанти рішень і обговорювати їх у групі.

Учням пропонується виконувати дослідницькі завдання, де вони мають самостійно знайти відповідь на певне питання або провести експеримент. Наприклад, дослідження теми «Що потрібно для росту рослин?» можна організувати через практичний експеримент, коли учні спостерігатимуть за ростом рослини за різних умов (світло, вода, температура), робитимуть висновки і обґрунтовуватимуть їх.

Проблемне навчання передбачає також роботу в групах, коли діти спільно шукають рішення певного завдання. Така співпраця розвиває вміння комунікувати, критично оцінювати ідеї, працювати над спільною метою. При вивченні теми «Які тварини живуть у різних середовищах?» учні можуть об’єднатися в групи, кожна з яких досліджує умови життя певної групи тварин і презентує свої результати.

Проблемне навчання також сприяє розвитку рефлексивних навичок. Після завершення проблемного завдання важливо, щоб учні самостійно оцінили свої дії: що вдалося, що було складним, як вони досягли результату. Це дозволяє розвивати в них здатність до саморефлексії, аналізу власної пізнавальної діяльності.

Практики доводять, що найбільш значущими прийомами створення проблемних ситуацій на уроках «Я досліджую світ» можуть бути такі:

1) Проблемні ситуації з відсутніми даними. «Яка корисна копалина використовується для отримання тепла?» (бракує знання про агрегатний стан речовини: рідка (нафта), тверда (кам’яне вугілля), газоподібна (природний газ). «Я загадала орган травлення. Який?» (бракує знань про функцію цього органа та його місцеперебування в організмі). «Рослина дуже висока. Що це: дерево, кущ чи трава?» (бракує знань про розмір і характер стовбура).

2) Проблемні ситуації, що виникають через суперечність між досягнутим результатом виконаного завдання та відсутністю в учнів теоретичного обґрунтування. Як приклад можна навести вимірювання учнями пульсу в спокійному стані та після фізичного навантаження. Результатом цього завдання буде факт збільшення кількості ударів за хвилину й відсутність теоретичних знань для обґрунтування цього факту.

3) Проблемні ситуації, що виникають у разі незнання способу розв’язання завдання: «Людина обпеклася. Що їй робити?», «Ви зламали руку. Ваші дії?» [24].

Наводимо приклад використання методів проблемного навчання на уроках «Я досліджую світ», які допоможуть формувати пізнавальну культуру молодших школярів (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Використання методів проблемного навчання

на уроках «Я досліджую світ»

Метод	Тема, проблемне запитання	Зміст	Очікуваний результат
1. Метод проблемного питання	Тема: «Чому восени змінюється колір листя?» Проблемне запитання: «Чому листя на деревах змінює колір восени?»	Учитель розповідає про явища, що відбуваються з листям восени, але не дає готової відповіді. Діти в парах або малих групах обговорюють можливі причини. Вони роблять припущення, а потім перевіряють їх, спостерігаючи за деревами на шкільному подвір'ї чи читаючи в додаткових джерелах.	Учні розуміють процес фотосинтезу та змін у природі, які викликають зміну кольору листя.
2. Метод дослідницьких завдань	Тема: «Що потрібно рослині для росту?» Проблема: «Як світло, вода і ґрунт впливають на ріст рослин?»	Учні отримують кілька горщиків із насінням рослин. Кожна група висіває насіння в різних умовах: без світла, без води, у різних типах ґрунту тощо. Після кількох тижнів учні аналізують результати, роблять висновки, що рослини краще ростуть за певних умов.	Учні розуміють важливість певних факторів для життя рослин і вчаться самостійно робити висновки на основі спостережень.
3. Метод проєктного навчання	Тема: «Збереження природних	Учні працюють над мініпроєктом. Кожна група досліджує способи	Учні розуміють важливість

Продовження таблиці 2.1.

	ресурсів» Проблема: «Як ми можемо зберегти воду в нашому місті?»	економії води вдома або в школі. Діти можуть проводити інтерв'ю з родичами, шукати інформацію в Інтернеті, а потім презентувати свої рішення у формі плаката або короткої доповіді.	збереження води та пропонують реальні дії, які можуть впроваджувати в повсякденному житті.
4. Метод діалогу та дискусії	Тема: «Тварини різних кліматичних зон» Проблема: «Чому різні тварини живуть у різних умовах?»	Учні діляться на групи, кожна з яких досліджує умови життя тварин у певній кліматичній зоні (пустеля, тропіки, Арктика тощо). Після цього проводиться загальна дискусія: учні порівнюють умови життя тварин і пояснюють, як ці умови впливають на виживання та поведінку тварин.	Учні розвивають навички критичного мислення, роблять висновки на основі порівняння та аналізу.
5. Метод "мозковий штурм"	Тема: «Як зберегти планету чистою?» Проблема: «Як ми можемо боротися із забрудненням?»	Учні об'єднуються в групи і спочатку придумують усі можливі ідеї щодо збереження довкілля. Потім кожна група обирає одну ідею та пропонує шляхи її реалізації у школі чи вдома.	Учні активно шукають творчі рішення для реальних проблем, розвивають навички екологічної свідомості та роботи в команді.
6. Метод ситуаційного аналізу	Тема: «Захист від природних стихій» Проблема: «Як люди можуть	Учні аналізують декілька описаних сценаріїв, пов'язаних із природними катастрофами, і розробляють власні плани	Учні розвивають критичне мислення та вміння швидко

Продовження таблиці 2.1.

	захиститися від природних стихій, таких як землетрус або повінь?»	дій у випадку надзвичайних ситуацій. Під час обговорення вчитель допомагає учням зрозуміти, які фактори важливо враховувати під час катастроф.	приймати рішення у нестандартних ситуаціях.
7. Метод кейс-стаді	Тема: «Збереження біорізноманіття» Проблема: «Що станеться, якщо вимруть певні види тварин?»	Учням пропонується кейс-стаді на тему збереження певного виду тварин, наприклад, бджіл. Вони вивчають, як зникнення бджіл може вплинути на екосистему та харчовий ланцюг, і пропонують можливі заходи для збереження цього виду.	Учні розвивають екологічну свідомість і вміння аналізувати комплексні взаємозв’язки у природі.

Отже, можна зробити висновок, що методи проблемного навчання формують у дітей такі важливі складники пізнавальної культури, як:

- інтерес до пізнання: активна участь у розв’язанні проблем підвищує мотивацію до навчання, оскільки учні відчувають себе активними учасниками пізнавального процесу;

- критичне мислення: учні вчаться аналізувати інформацію, шукати аргументи, оцінювати різні погляди й приймати обґрунтовані рішення;

- навички самостійного навчання: постійне залучення до пошукової діяльності формує здатність самостійно шукати й опрацьовувати інформацію.

- рефлексія: учні розвивають навички аналізу власної діяльності, роблять висновки про свої успіхи та помилки, що є важливим елементом пізнавальної культури.

Таким чином, методи проблемного навчання дозволяють ефективно формувати пізнавальну культуру молодших школярів, розвивають у них інтерес

до пізнання, навички критичного мислення й самостійного навчання, а також стимулюють їх до активної участі в освітньому процесі.

Метод проєктів – це сукупність прийомів дій учнів в їх певній послідовності для досягнення поставленої мети розв'язання проблеми, важливої для учнів і оформлених у вигляді кінцевого продукту.

Навчальний проєкт з погляду вчителя, дозволяє навчати проєктування, тобто навчати: умінню готувати матеріал для проведення презентації: газета, свято, тематична мінізбірка, виставка малюнків, фотоальбом, рольова гра. Практичному застосуванню знань, умінь і навичок у різноманітних ситуаціях.

Виконання навчальних проєктів дає можливість учням інтегрувати знання з різних дисциплін, формує у них навички самостійної роботи, планування і критичної оцінки отриманих результатів. Це сприяє розвитку не тільки пізнавальної культури, але й соціальної взаємодії та комунікаційних навичок.

Для ефективного планування проєкту можна використати таку схему:

- мотиваційний етап - учитель представляє тему та ідею проєкту, створює позитивний емоційний фон для роботи. Учні обговорюють пропоновану ідею та вносять свої пропозиції;

- етап планування діяльності - спільно складають план вирішення завдань, визначають критерії оцінювання та узгоджують способи діяльності;

- інформаційно-оперативний етап - учні збирають необхідний матеріал, опрацьовують його та активно виконують проєкт, учитель координує діяльність учнів, за потреби надає допомогу;

- рефлексивно-оцінювальний етап - учні демонструють результати своєї роботи; разом з учителем вони можуть аналізувати та оцінювати свою діяльність, дізнаються, як інакше можна було б розв'язати проблему та як покращити результат.

Пропонуємо розглянути кілька прикладів завдань із використанням проєктного навчання на уроках різних освітніх галузей в початковій школі (табл.. 2.2).

Таблиця 2.2.

Орієнтовні завдання з використання проєктного навчання з різних освітніх галузей в початковій школі

Освітня галузь	Тема, назва проєкту	Опис завдання	Результат
Математика	Тема: «Магазин моєї мрії» Проєкт: Створення власного магазину	Учні створюють макет або малюнок власного магазину, в якому вони будуть продавати певні товари (наприклад, іграшки, книги або солодощі). Вони визначають ціни на товари, а також готують декілька задач для своїх однокласників, де потрібно буде розрахувати загальну вартість покупок, здачу з певної суми грошей тощо.	Учні практикуються у вирішенні математичних задач, розвивають навички додавання, віднімання та вміння працювати з числами в реальному житті.
Українська мова	Тема: «Моя книжка» Проєкт: Створення власної книжки	Кожен учень пише коротку історію або казку, ілюструє її та оформлює у вигляді книжки. Учні можуть працювати в парах або невеликих групах, придумуючи різні частини історії разом. Після завершення роботи вони презентують свої книжки класу.	Учні розвивають мовленнєві навички, творчість, вміння складати зв’язні тексти та презентувати свої роботи.
Природознавство	Тема: «Міні-екосистема» Проєкт: Створення	Учні вивчають різні екосистеми та фактори, що впливають на життя рослин і тварин. Після цього вони створюють мініекосистему, використовуючи прозорі	Учні розвивають дослідницькі навички, навчаються самостійно спостерігати за природними

Продовження таблиці 2.2.

	мініекосистеми у пляшці	пляшки, ґрунт, воду та рослини. Учні спостерігають за розвитком своєї екосистеми та фіксують зміни протягом кількох тижнів, складаючи звіти та обговорюючи результати з класом.	явищами, вивчають принципи існування живих організмів у певному середовищі.
Технології	Тема: «Будівництво мого міста» Проєкт: Створення макета міста	Учні в групах створюють макет свого ідеального міста, використовуючи різні матеріали (картон, пластилін, папір тощо). Вони розробляють план міста, розміщують будинки, школи, парки, лікарні, дороги тощо. Кожна група описує своє місто, пояснюючи, чому вони обрали певні об’єкти та як вони взаємодіють між собою.	Учні розвивають просторове мислення, навички співпраці, творчі здібності та вміння розробляти проєкти.
Мистецтво	Тема: «Створення власної галереї» Проєкт: Виставка малюнків або художніх робіт	Учні створюють серію малюнків або робіт на певну тему (наприклад, «Моє улюблене місце», «Тварини світу», «Мій казковий герой»). Після завершення проєкту вони організовують виставку своїх робіт у класі або шкільному коридорі, де інші учні можуть переглянути їх творчість.	Учні розвивають художні здібності, вміння висловлювати свої емоції та ідеї через мистецтво, а також презентувати свою творчість перед однокласниками.
Фізична культура	Тема: «Спортивний	Учні працюють у групах, організовуючи різні	Учні розвивають навички

Продовження таблиці 2.2.

	захід» Проєкт: Організація мініолімпіади	спортивні естафети та конкурси для однокласників. Вони розробляють план змагань, створюють правила та визначають критерії для переможців. Після завершення заходу учні підбивають підсумки та аналізують, як можна покращити організацію наступного разу.	планування, командної роботи, організації заходів і фізичні здібності.

Проєктне навчання допомагає учням початкової школи розвивати творчі та дослідницькі здібності, працювати в команді, брати відповідальність за результати своєї роботи, а також застосовувати знання на практиці.

Використання ігрових методів навчання в початковій школі є одним із ключових підходів до активізації навчальної діяльності й розвитку пізнавальної культури молодших школярів. Ігрові методи допомагають створити мотивувальне навчальне середовище, у якому діти активно беруть участь у процесі здобуття знань, розвивають інтерес до навчання й одночасно формують навички співпраці та самоорганізації в різних освітніх галузях [11] (Додаток А).

Перевагами ігрових методів у формуванні пізнавальної культури є:

- мотивація до навчання: ігрові методи викликають у дітей позитивні емоції, роблять процес навчання захопливим, підвищують зацікавленість у нових знаннях, що допомагає формувати в них позитивне ставлення до освітнього процесу, що є важливим складником пізнавальної культури.

- розвиток критичного мислення, в процесі гри діти вчаться аналізувати ситуації, робити вибір, розв’язувати проблеми [22]. Наприклад, в іграх на логіку або стратегію учні розвивають здатність до самостійного мислення, що є основою пізнавальної активності та інтелектуальної самостійності;

- формування соціальних і комунікативних навичок. Ігрові методи часто передбачають командну роботу, що сприяє розвитку навичок співпраці, обміну думками, вміння слухати інших і висловлювати свої ідеї;

- застосування знань на практиці. За допомогою ігрових методів учні вчаться застосовувати здобуті знання в реальних ситуаціях. Це підвищує їхню впевненість у своїх здібностях і зміцнює інтерес до навчання.

Наведемо приклади ігрових методів у формуванні пізнавальної культури (табл. 2.3.).

Таблиця 2.3.

Ігрові методи з формування пізнавальної культури молодших школярів

Ігрові методи	Приклад	Ефект
Рольові ігри	На уроках «Я досліджую світ» учні можуть грати ролі дослідників природи, археологів, мандрівників, уявляючи себе в різних професіях. У процесі гри вони дізнаються про нові факти, ставлять запитання, обговорюють відкриття та висувають гіпотези.	Розвиває критичне мислення, інтерес до світу навколо, стимулює бажання дізнатися більше.
Дидактичні ігри	Гра «Що спільного?» на уроках природознавства або математики, коли діти мають знайти спільні ознаки між різними об’єктами або числами, групуючи їх за певними критеріями.	Розвивають здатність до узагальнення, класифікації, розуміння зв’язків між поняттями.
Квести та інтелектуальні змагання	На уроках української мови можна організувати квест, де діти мають виконати завдання на знаходження та використання нових слів, розв’язання загадок або складання текстів.	Квести розвивають самостійність, спостережливість, а також вчать дітей працювати з інформацією та використовувати її для вирішення практичних завдань.

Продовження таблиці 2.3.

Ігрові вікторини	Вікторини на уроках з природознавства чи історії, де учні відповідають на запитання в форматі гри, змагального духу та з винагородами.	Вікторини сприяють швидкому засвоєнню фактів і розвивають пам’ять, увагу та вміння швидко знаходити відповіді.

Ігрові методи навчання мають великий потенціал для формування пізнавальної культури молодших школярів, адже вони дозволяють інтегрувати навчальний процес із грою, що природно для розвитку дітей цього віку. Ігри стимулюють пізнавальний інтерес, активізують мислення, допомагають краще запам’ятовувати інформацію та розвивають різноманітні компетентності. Таким чином, ігрові методи стають важливим інструментом в освіті початкової школи та сприяють комплексному розвитку особистості дитини.

Використання методів дослідницької діяльності в початковій школі є важливим компонентом розвитку самостійності, критичного мислення та активного пізнавального інтересу. Дослідницька діяльність сприяє засвоєнню знань, формуванню навичок пошуку, аналізу й оцінки інформації, що є основою пізнавальної культури.

Особливості дослідницької діяльності в початковій школі є практичність, активність, мотивація до навчання, розвиток мислення.

Молодші школярі краще засвоюють знання через практичну діяльність. Методи дослідництва включають спостереження, експерименти, створення моделей, що дозволяє дітям на власному досвіді відкривати нові знання. У дослідницькій діяльності діти активно беруть участь у пошуку відповідей на питання, розв’язують проблемні завдання та формулюють гіпотези, що стимулює їхню пізнавальну активність і формує відповідальність за власне навчання. Дослідження реальних об’єктів та процесів викликає інтерес у дітей, робить навчання цікавим і мотивує до подальшого пізнання. Це позитивно впливає на розвиток пізнавальної культури, оскільки діти вчаться розуміти цінність знань у житті. Методи дослідницької діяльності стимулюють розвиток

різних форм мислення: аналітичного, критичного, творчого. Учні вчаться формулювати запитання, робити висновки на основі отриманих даних, аналізувати результати досліджень (табл.2.4.).

Таблиця 2.4

Основні методи дослідницької діяльності для початкової школи

Метод	Зміст	Приклад
Спостереження:	Діти спостерігають за природними явищами, змінами у навколишньому середовищі, розвитком рослин і тварин.	На уроках «Я досліджую світ» учні можуть спостерігати за сезонними змінами в природі (осінь, весна), записувати зміни у вигляді нотаток або малюнків.
Експерименти:	Учні самостійно або в групах проводять прості експерименти, що сприяють розумінню явищ природи чи законів фізики.	Експерименти з водою (перевірка її станів: рідина, лід, пара) або дослідження, що впливає на ріст рослин (світло, вода, ґрунт).
Проєктна діяльність	Учні готують власні дослідження на певну тему, проводять презентації результатів.	Створення проєктів на тему «Мій рідний край», де діти досліджують історію, природу, традиції свого регіону.
Моделювання:	Діти створюють моделі природних або технічних об’єктів, що дозволяє їм зрозуміти принципи їхньої роботи.	Моделювання Сонячної системи, створення моделі вулкана чи рухомих механізмів.
Аналіз і порівняння:	Учні порівнюють різні об’єкти або явища, вчаться аналізувати отримані дані.	Порівняння властивостей різних матеріалів (дерево, метал, скло) на уроці з природознавства.

Дослідницька діяльність сприяє навчанню через активну взаємодію з матеріалом, що допомагає учням краще зрозуміти суть предмета. Учні вчаться

ставити запитання, робити висновки, спираючись на власні дослідження. Це допомагає формувати критичне ставлення до інформації та обґрунтовувати свої думки. Виконуючи проєкти або експерименти, діти мають можливість проявити свою творчість та ініціативу, що є важливими складниками пізнавальної культури. Під час досліджень учні беруть відповідальність за отримання результатів, що сприяє розвитку в них навичок самоорганізації та самоконтролю.

Так, під час дослідження води учні досліджують властивості води, проводячи експерименти з випаровуванням, замерзанням та кипінням води, фіксують результати у зошитах або роблять презентації. Під час проєкту «Моя екосистема» діти досліджують різні типи екосистем (ліс, річка, поле) та створюють свої моделі цих екосистем, пояснюючи взаємодію рослин, тварин і природних умов. В експерименті з ґрунтами учні проводять дослідження різних видів ґрунтів, порівнюють їхні властивості, визначають, які умови найкращі для росту рослин.

Методи дослідницької діяльності в початковій школі є потужним засобом для формування пізнавальної культури, оскільки вони інтегрують знання, практичну діяльність та рефлексію, сприяють активному пізнанню, розвитку самостійності, аналітичних навичок та формуванню позитивного ставлення до навчання.

Використання інтерактивних методів у початковій школі є ефективним засобом із розвитку в молодших школярів активного мислення, навичок комунікації та самостійної діяльності. Інтерактивні методи ставлять учня в центр освітнього процесу, де дитина не просто споживає інформацію, а активно взаємодіє з нею, з учителем та іншими учнями [41].

Основними характеристики інтерактивних методів є:

- активна участь учнів: інтерактивні методи залучають дітей до процесу навчання через участь у групових завданнях, дискусіях, іграх та проєктах, що розвиває їхню пізнавальну активність і соціальні навички;

- колективна робота: учні працюють у групах або парах, що допомагає розвивати комунікативні навички, вчить слухати інших і обґрунтовувати власну думку;

- роль педагога як фасилітатора: учитель не просто передає знання, а виступає у ролі керівника процесу, допомагаючи учням самостійно дійти до правильних висновків, стимулюючи їхню активність і зацікавленість;

- ситуації рефлексії: під час виконання інтерактивних завдань учні постійно рефлексують над своїми діями, аналізують помилки та шукають шляхи їх виправлення, що сприяє розвитку пізнавальної культури.

Пропонуємо розглянути інтерактивні методи у формуванні пізнавальної культури (табл. 2.5.).

Таблиця 2.5.

Інтерактивні методи у формуванні пізнавальної культури учнів початкових класів

Назва методу	Мета:	Приклад
Метод дискусії	Розвивати критичне мислення, вміння обговорювати проблеми, аналізувати різні погляди.	На уроці «Я досліджую світ» учні обговорюють екологічні проблеми свого регіону. Дискусія допомагає школярам глибше зрозуміти взаємозв’язки між людиною та природою, формує відповідальне ставлення до навколишнього середовища.
Мозковий штурм	Стимулювати творче мислення, генерування нових ідей у вирішенні проблемних ситуацій.	Учитель ставить питання: «Як ми можемо зменшити використання пластику в нашій школі?» Учні в групах пропонують свої ідеї, що розвиває їхню здатність до пошуку рішень і аналізу реальних проблем.
Акваріум	Навчити учнів спостерігати за поведінкою інших, аналізувати і робити	Одна група учнів обговорює проблему захисту лісів, а інша група спостерігає за дискусією. Після цього спостерігачі роблять

Продовження таблиці 2.5.

	висновки	висновки, аналізують аргументи учасників обговорення.
Інтерактивні ігри	Розвиток пізнавальної активності через ігрову діяльність, яка сприяє інтеграції знань і навичок	Гра «Вгадай тварину» на уроці природознавства. Учень описує тварину, не називаючи її, а інші учні мають здогадатися, про кого йде мова. Це активізує знання дітей про природу, вчить формулювати запитання та робити логічні висновки.
Коло ідей	Кожен учень має можливість висловити свою думку з певної проблеми.	На уроці «Я досліджую світ» обговорюється питання «Як ми можемо допомогти природі нашого міста?». Кожен учень висловлює свою думку, а потім аналізуються всі пропозиції.
Рольові ігри:	Розвиток емпатії, розуміння різних ролей у суспільстві, формування соціальної відповідальності.	Гра «Я фермер» на уроці з природознавства. Учні розподіляються на ролі (фермер, еколог, покупець), і кожен має представити свою думку щодо вирощування органічних продуктів. Це допомагає дітям зрозуміти різні аспекти життєдіяльності людей і взаємодії з природою.

Перевагами інтерактивних методів у формуванні пізнавальної культури є активне навчання, розвиток соціальних навичок, креативність і критичне мислення. Учні не пасивно сприймають знання, активно включаються в освітній процес, шукають власні відповіді на поставлені питання. Робота в групах сприяє розвитку комунікативних компетенцій, співпраці та взаємопідтримки. Інтерактивні методи стимулюють учнів до творчого підходу до розв’язання проблем, допомагають розвивати критичне ставлення до інформації.

Так, у груповій роботі «Моя планета» учні створюють уявну планету, визначають її закони, ресурси, населення. Ця вправа сприяє розвитку творчого мислення та відповідальності за прийняті рішення. У дискусії «Що буде через 50 років?» учні обговорюють можливі зміни у світі через 50 років, передбачають, які нові технології можуть з'явитися, як зміниться екологія, стиль життя людей. Під час рольової гри «Місто майбутнього» учні об'єднуються в групи, кожна з яких створює модель ідеального міста майбутнього, визначає його структуру, екологічну політику, технології (Додаток Б).

Інтерактивні методи навчання в початковій школі є потужним інструментом для формування пізнавальної культури молодших школярів. Вони сприяють розвитку мислення, активної участі в освітньому процесі, формують комунікативні навички та соціальну відповідальність. Завдяки інтерактивним методам учні не лише засвоюють знання, але й вчаться використовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

Використання методів рефлексії у початковій школі є важливим елементом навчального процесу, який сприяє глибшому розумінню знань, формуванню самосвідомості та розвитку критичного мислення учнів. Рефлексія допомагає школярам осмислити свій досвід, зрозуміти, як вони навчаються, і з'ясувати, як можуть покращити свою навчальну діяльність.

Основними характеристиками методів рефлексії є самоаналіз, зворотний зв'язок, критичне мислення, особистісний розвиток. Рефлексія дозволяє учням оцінити власні думки, почуття та дії, розглядаючи, що вони навчилися та як це можна застосувати в інших ситуаціях. Учні отримують можливість ділитися своїми думками та почуттями з однокласниками та вчителем, що сприяє розвитку комунікативних навичок. Рефлексивні методи допомагають учням розвивати здатність аналізувати інформацію, порівнювати різні погляди та формулювати власні висновки. Рефлексія сприяє розвитку емоційного інтелекту, самосвідомості та відповідальності за власні дії (табл. 2.6.).

Таблиця 2.6

Методи рефлексії у формуванні пізнавальної культури молодших школярів

Назва	Мета	Приклад
Щоденник рефлексії	Учні ведуть записи про свої враження від уроків, що допомагає осмислити, що вони дізналися, які були труднощі та як вони їх подолали	Після уроку «Я досліджую світ» учні записують, що їм сподобалося, з якими проблемами вони зіткнулися, і що нового вони дізналися про природу.
Групова рефлексія	Учні обговорюють свої враження і отримані знання в групі, що сприяє розвитку колективного мислення та спільного аналізу.	Після завершення проєкту учні в групах обговорюють, як вони працювали разом, що вийшло добре, а що потрібно вдосконалити в майбутньому.
Сенкан	Учні створюють короткі поетичні або інформаційні конструкції (п’ятистрічки) про теми, що вивчали, що допомагає зосередитися на основних ідеях.	Після вивчення теми про екосистеми учні пишуть сенкани, в яких формулюють свої думки про важливість збереження природи.
Питання для самооцінки	Учні відповідають на запитання, які стимулюють самоаналіз та рефлексію над власним навчанням.	Питання можуть включати: «Що я дізнався нового на уроці?», «Що було для мене найскладнішим?», «Як я можу використовувати це знання в повсякденному житті?».
Обговорення в класі:	Створення умов для відкритого обговорення тем, що вивчалися, заохочує учнів висловлювати свої думки і почуття.	На уроці «Я досліджую світ» після дослідження певної теми в класі проводиться обговорення, де учні діляться своїми думками і ставлять питання одне одному.

Переваги використання методів рефлексії полягають у поглибленні знань, рефлексія допомагає учням глибше зрозуміти матеріал, оскільки вони обмірковують і обговорюють свої думки. Учні вчаться аналізувати інформацію, порівнювати її та формулювати власні висновки. Рефлексивні практики можуть допомогти учням зрозуміти важливість знань і навичок, які вони отримують (Додаток В).

Отже, використання методів рефлексії в початковій школі є ефективним інструментом для формування пізнавальної культури молодших школярів. Вони допомагають учням усвідомлювати свій навчальний процес, аналізувати свої досягнення та формувати навички критичного мислення. Завдяки рефлексії діти стають більш свідомими у своєму навчанні, що своєю чергою сприяє їхньому особистісному розвитку і підвищенню рівня пізнавальної культури.

Таким чином, можна зробити висновок, що в процесі формування пізнавальної культури молодших школярів важливу роль відіграють різноманітні педагогічні методи. Основними з них є проблемне навчання, проєктні та інтерактивні методи, ігрові підходи, дослідницька діяльність, а також рефлексивні методи. Використання цих методів сприяє розвитку в учнів самостійного мислення, активності у навчанні, здатності до аналізу та оцінки власних дій, що є важливими складниками пізнавальної культури.

Методи проблемного навчання допомагають формувати у дітей навички самостійного пошуку знань і розвитку креативного мислення через роботу з реальними завданнями. Проєктне навчання сприяє інтеграції знань і розвитку соціальних та дослідницьких навичок, а інтерактивні методи забезпечують активну взаємодію учнів між собою та з учителем, стимулюючи їхню пізнавальну активність. Ігрові методи допомагають створювати сприятливе емоційне середовище для навчання, залучаючи учнів до активної діяльності та підтримуючи їхній інтерес до навчального матеріалу. Дослідницька діяльність розвиває вміння спостерігати, аналізувати та робити висновки на основі отриманих даних, що є важливими компонентами пізнавальної культури. Використання рефлексивних методів сприяє розвитку самосвідомості учнів,

формує навички самооцінки та самоаналізу, допомагає розвивати критичне мислення й усвідомлення власної пізнавальної діяльності.

Отже, ефективне поєднання різних педагогічних методів у початковій школі забезпечує системний підхід до формування пізнавальної культури учнів, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних, творчих і соціальних навичок, необхідних для успішного навчання та самореалізації.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та розв’язання проблеми формування пізнавальної культури молодших школярів у Новій українській школі. Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Визначено, що пізнавальну культуру особистості можна розглядати як систему цінностей, установок, знань, навичок і способів мислення, яка формує здатність ефективно здійснювати пізнавальну діяльність, вміння аналізувати, оцінювати й синтезувати інформацію, сприяє розвитку комунікативних навичок, необхідних для обміну знаннями та співпраці з іншими. Пізнавальна культура - це не просто знання, а вміння їх здобувати, обробляти, застосовувати, а також здатність до самостійного навчання, критичного мислення й рефлексії.

2. Схарактеризовано структуру пізнавальної культури як комплекс когнітивного, мотиваційного, емоційно-вольового, діяльнісного, ціннісного, метакогнітивного компонентів, кожен з яких робить свій внесок у розвиток учня як самостійного, активного й свідомого суб’єкта освітнього процесу. Структура пізнавальної культури в контексті НУШ є багатогранною та динамічною, враховуючи різноманітність таких підходів, як комплексний, інтегративний, компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, аксіологічний, що разом створюють умови для всебічного розвитку учнів, їхньої самостійності, активності та відповідальності в процесі навчання. НУШ забезпечує умови для формування в учнів здатності самостійно навчатися, критично мислити, рефлексувати власний досвід, а також мотивує їх до пізнавальної активності, що сприяє успішній реалізації їхнього потенціалу у подальшому навчанні та житті.

3. З’ясовано, що інтегроване навчання суттєво впливає на формування пізнавальної культури молодших школярів, забезпечує цілісне сприйняття навчального матеріалу, дозволяє учням поєднувати знання з різних предметів, що сприяє формуванню системного мислення; залучає до аналізу, синтезу та оцінки інформації, що сприяє розвитку критичного мислення; підвищує мотивацію учнів до навчання, оскільки вони бачать практичне застосування своїх знань у реальному житті; передбачає групову роботу, що сприяє розвитку комунікативних навичок. формує вміння досліджувати, аналізувати інформацію та представляти результати своєї роботи; сприяє розвитку самостійності, вмінням планувати свою діяльність, приймати рішення та нести відповідальність за результати своєї роботи, що є важливим компонентом пізнавальної культури. Інтегроване навчання має значний вплив на формування пізнавальної культури молодших школярів, забезпечуючи їх цілісним, системним та практичним підходом до здобуття знань. Це сприяє розвитку активних, ініціативних та відповідальних особистостей, готових до навчання протягом життя.

4. Розроблено педагогічні умови формування пізнавальної культури в НУШ: організація освітнього середовища, в якому важливу роль відіграють матеріальний, соціальний, психологічний та педагогічний компоненти. Матеріальний компонент включає створення належних умов для навчання через використання сучасних технологій, навчальних матеріалів та обладнання, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють реалізації інтегрованого підходу до навчання. Соціальний компонент визначає відносини в освітньому процесі: взаємодію між учнями, вчителями, батьками. Доброзичливі та підтримувальні стосунки сприяють розвитку в учнів почуття відповідальності за власне навчання та сприяють колективній пізнавальній діяльності. Психологічний компонент полягає в забезпеченні емоційно комфортного середовища, де кожна дитина відчуває підтримку, безпеку та мотивацію до пізнання. Емоційно-вольові фактори є ключовими в розвитку стійкої пізнавальної мотивації та інтересу до навчання. Педагогічний компонент

включає застосування сучасних методів і підходів, таких як інтерактивне навчання, проєктна діяльність, проблемне та дослідницьке навчання, які стимулюють активну участь учнів в освітньому процесі та формують їхню пізнавальну культуру. Гармонійна взаємодія всіх компонентів освітнього середовища забезпечує ефективний розвиток пізнавальної культури учнів початкової школи, допомагає виховувати в них активну позицію у навчанні, самостійність, критичне мислення та мотивацію до саморозвитку.

5. Визначено ефективні методи формування пізнавальної культури в молодших школярів, основними з яких є проблемне навчання, проєктні та інтерактивні методи, ігрові підходи, дослідницька діяльність, а також рефлексивні методи. Використання цих методів сприяє розвитку в учнів самостійного мислення, активності у навчанні, здатності до аналізу та оцінки власних дій, що є важливими складниками пізнавальної культури. Методи проблемного навчання допомагають формувати у дітей навички самостійного пошуку знань і розвитку креативного мислення через роботу з реальними завданнями. Проєктне навчання сприяє інтеграції знань і розвитку соціальних та дослідницьких навичок, а інтерактивні методи забезпечують активну взаємодію учнів між собою та з учителем, стимулюючи їхню пізнавальну активність. Ігрові методи допомагають створювати сприятливе емоційне середовище для навчання, залучаючи учнів до активної діяльності та підтримуючи їхній інтерес до навчального матеріалу. Дослідницька діяльність розвиває вміння спостерігати, аналізувати та робити висновки на основі отриманих даних, що є важливими компонентами пізнавальної культури. Використання рефлексивних методів сприяє розвитку самосвідомості учнів, формує навички самооцінки та самоаналізу, допомагає розвивати критичне мислення і усвідомлення власної пізнавальної діяльності. Ефективне поєднання різних педагогічних методів у початковій школі забезпечує системний підхід до формування пізнавальної культури учнів, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних, творчих і соціальних навичок, необхідних для успішного навчання та самореалізації.

Таким чином, можна зробити висновок, що теоретичне дослідження спрямовано на ефективне розв’язання проблеми формування пізнавальної культури учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Байнякшина О. С. Метод проектів як засіб ефективного та якісного навчання молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2013. № 30 (358). URL: http://journal.osnova. com.ua/article/38542 (дата звернення 24.09.2024).

2.Бех І. Д. «Нова українська школа» в поступі до цінностей: програма. *Методист.* 2020. № 11-12 (107-108), листопад-грудень. С. 90-119.

3.Бованенко О. О. Аналіз різних наукових підходів до визначення поняття «культура» у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11582/Bovanenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 12.08.2024).

4.Вакарін С. Нова українська школа: Дидактичні основи STREAM освіти в початковій школі : навч.-метод. посіб. Київ : Саміт-книга, 2021. 144 с.

5.Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ-Перун, 2009. 1736 с.

6.Волощенко О., Козак О. Інтеграція медіаграмотності в навчальний предмет «Я досліджую світ»: навч.-метод. посібник. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 36 с.

7.Гнатюк О. В. Шляхи формування мотивації до навчання в учнів сучасної початкової школи. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722411/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf (дата звернення 25.08.2024).

8.Енциклопедія Сучасної України. Т. 13: «Кії» – «Кок» / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. 711 с.

9.Запольська Н. І., Луцюк А. М. Інтегроване навчання в умовах НУШ. *Житомирщина педагогічна*. 2021. № 2 (22). С. 54-59.

10. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник /

уклад. : Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : Друкарня Мадрид, 2018. 76 с.

11. Карпенко К., Мирончук Н. Формування у молодших школярів пізнавальної активності засобами гри. *Матеріали тридцять сьомої всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції*. 2023. С. 57-63.

12. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.

13. Крамар Н. П., Голоцукова Л. М.:Інтегрований розвиток наскрізних умінь молодших школярів. Маріуполь: КЗМЗШ № 64, 2019. 80 с.

14. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості:* зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Київ : Логос, 2000. Вип. 2. С. 153-161.

15. Малініна Л. Нова українська школа: формування соціальної компетентності учнів початкової школи: навч.-метод. посіб. Київ : Грамота, 2021. 72 с.

16. Мартинець Л. А. Проектна діяльність у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* 2015. № 3 (34). С. 10–13.

17. Михайлишин Р. Метод проектів у початковій школі як педагогічна технологія. *Вісник Львівського університету.* Серія: педагогічна. 2016. Вип. 30. С. 43-53.

18. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Літера ЛТД, 2016. 40 с.

19. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

20. Нова українська школа: порадник для вчителя (навч.-метод. посібник). Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, 2018. 126 с.

21. Підгурська В. Ю., Свобода В. В. Розвиток емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти на уроках позакласного читання. *Пріоритети*

розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, 24 березня 2021 р.) / за заг. ред. Т. І. Шанскова. Житомир: ФОП «Н. М. Левковець», 2021. С. 19-23.

22. Пометун О. І. Нова українська школа: розвиток критичного мислення в учнів початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 192 с.

23. Порадник з питань організації освітнього процесу в початкових класах закладів загальної середньої освіти. Матеріали інструктивно-методичної наради «Початкова освіта в нових реаліях: досвід, ризики та перспективи». Ужгород: ЗІППО, 2022. 81 с.

24. Прохоренко Н. І., Рудницька Н. Ю., Формування критичного мислення молодших школярів засобами проблемного навчання на уроках «Я досліджую світ» в початкових класах. *Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи:* зб. матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (м. Житомир, 29 листопада 2022 р.) / за заг. ред. І. В. Голубовська. Житомир: ФО-П «Н. М. Левковець», 2022. С 112-115.

25. Психологічна енциклопедія / під ред. О. М. Степанова. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.

26. Савлучинська Л. Г, Філь І. В Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. *Наука і освіта.* 2013. №6. С. 176-178.

27. Словник-довідник із соціальної роботи: навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Київ. славіст. ун-т ; уклад. : М. М. Букач, Н. В. Клименюк, В. В. Горлачук ; ред. М. М. Букач. Миколаїв: ФОП Швець В. Д., 2015. 384 с.

28. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / В. М. Глазиріна, Т. М. Десятов, А. І. Кузьмінський та ін. Черкаси: Видавництво ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2002. 112 с.

29. Соціолого-педагогічний словник / уклад.: В. В. Радул, Я. В. Галета, Т. Я. Довга та ін. ; відп. ред. В. В. Радул. Харків : Мачулін, 2015. 444 с.

30. Соціальна психологія у термінах і поняттях: навч. посіб. / Г. М. Закалик, Ю. М. Терлецька, Н. М. Шувар. Львів: Львівська політехніка, 2018. 132 с.

31. Соціологія : словник термінів і понять / за заг. ред. Є. А. Біленького, М. А. Козловця. Київ : Кондор, 2006. 372 с.

32. Тарасенко О. В. Загальна культура особистості як фактор успішності у професійній діяльності. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2020. №1. С. 105-109.

33. Тематичний словник-довідник з соціології / за ред. В. В. Кохана; укл. : А. Александровська, Є. Буга, Ю. Ткачук та ін. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. 112 с.

34. Ткаченко Л. Діяльнісний підхід до організації освітнього процесу в умовах Нової української школи через призму ідей В. О. Сухомлинського. *Теорія і практика сучасної освіти у ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації* : наук.-метод. зб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. 2018. С. 116-122.

35. Український педагогічний словник / Гончаренко С. У; гол. ред. С. Головко. Київ : Либідь, 1997. 374 с.

36. Філософський енциклопедичний словник / редкол.: В. І. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

37. Філософський словник. Людина і світ / В. Назіп, С. Хамітов, А. Крилова. 2-ге вид, випр. і допов. Київ: КНТ, 2018. 193 с.

38. Цимбалару А. Д Нова українська школа: освітній простір учня початкової школи: навч.-метод. посібник. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.

39. Цимбал О. Учнівські проекти – ефективний засіб навчання громадянській освіті. *Права людини – громадянська освіта:* Бюлетень Харківської правозах. групи. 2006. № 18 (418). С. 4-6.

40. Цинкалюк Н. О. Проєктна діяльність в початковій школі. *Modern problems of science, education and society:* The 4th International scientific and practical conference (Kyiv, June 19-21, 2023). Kyiv, 2023. С. 455-457.

41. Чепіль М. М., Дудник Н.З. Педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 224 с.

42. Шахірєва Н. В. Психолого-педагогічні аспекти проектної діяльності молодших школярів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету.* Миколаїв : МДУ, 2008. Випуск 20. Том 2. С. 222-227.

43. Brown R. Structure and Function in Primitive Society: Essays and Addresses. Free Press, 1970. 336 p.

44. Choy S. C., Oo P. S. Reflective thinking and teaching practices: A precursor for incorporating critical thinking into the classroom? *International Journal of Instruction*. 2012. №5(1). P. 167-182.

45. Eliot T. S. Notes Towards the Definition of Culture. London: Faber & Faber, 1948. 128 p.

46. Gillin J. P., Gillin L. Cultural Sociology. New York: Macmillan, 1954. 455 p.

47. Kroeber A.L., Kluckhohn C. Culture: a Critical Review of Concepts and Difinitions. *Papers peabody Mus.* 1952. № 1. P. 181-183.

48. Richard N. Intelligence and how to get it : why schools and cultures count. URL: Downloads/Intelligence%20and%20How%20to%20Get%20It_%20Why%20Schools%20and%20Cultures%20Count%20(%20PDFDrive%20).pdf (дата звернення 22.09.2024).

49. Sutherland E. H., Cressey D. R. Criminology (10th ed.). Philadelphia: J. B. Lippincott, 1978. 694 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Використання ігрових технологій у різних освітніх галузях:

Математика:

Ігри на розвиток логічного мислення: наприклад, «Математичні доміно», де діти мають з'єднати картки з числами, що відповідають правильним рівнянням. «Цікавинки із торбинки», «Віднови число», «Естафета», «Продовж лічбу», «Числовий ланцюжок», математичні задачі-жарти, загадки, головоломки, лічилки, кросворди.

Під час вивчення нового матеріалу - ігрові прийоми: «Метод ажурної пилки», «Вірю – не вірю», «Так-Ні», «Бліц – турнір», «Метод опрацьовування друкованого матеріалу».

Для вивчення термінів - метод «Слабка ланка», «М'яч зі словами» (кидається м'яч учням по черзі і пропонується назвати визначення термінів). Коли ж діти стомлені, пропонується рухлива гра «Естафета». Ігри, пов'язані з сильним емоційним збудженням, використовуються в кінці уроку.

Гра «Магазин»: діти виконують роль продавців та покупців, розраховуючи здачу та загальну суму покупок.

Українська мова:

Ігри на розвиток мовлення: «Знайди слово», де діти шукають схожі за значенням слова або складають речення з певними словами. За допомогою гри-вправи «Чарівний мішечок» (варіанти «Чарівний глечик», «Чарівна скринька» тощо) можна закріплювати різноманітні вміння та навички. Набір предметів у мішечку різний, залежно від теми і мети навчання. Це можуть бути іграшки, у назвах яких є літери чи склади, що вивчаються; маленькі предмети, які необхідно описати, та ін. Під час вивчення частин мови вчитель використовує цікаві малюнки-будиночки, в яких «живуть» частини мови, роди, звуки, слова.

Діти грають з м’ячем, мотузками, гумками, камінчиками, горіхами, пробками, гудзиками, палицями. Цікавою для дітей є й гра «Будівельник» (тема: «Споріднені (спільнокореневі) слова. Корінь слова»): матеріал для гри: магнітна дошка, картки з морфемами (хат, – к, – н, очк, – оньк). Завдання: з поданих морфем збудуйте слова. (Хата, хатка, хатиночка, хатонька). Складні випадки написання слів діти легше запам’ятовують під час цікавої казкової розповіді вчителя.

На уроках літературного читання використовуються ігри: «Чарівний листочок», «Хто правильно закінчить прислів’я», «Хто швидше розплутає порівняння», «Я починаю, а ти закінчуєш», «Розумники», «Розмова по телефону».

Природознавство:

Гра «Знайди тварину»: учні отримують підказки про певну тварину (наприклад, її середовище проживання, їжу, звички) і на основі цього здогадуються, яка це тварина. Ігри природничої тематики: «Загадай – ми відгадаємо», «Що спочатку, а що потім?», Магазини «Овочі і фрукти», «Хто де живе?», «Знайди дерево за насінням».

Для ознайомлення з навколишнім середовищем - сюжетні ігри «Ми прийшли до театру», «Я збираюся в гості», «На дні народження» та ін., які розвивають уяву, спостережливість, спонукають до самоконтролю.

Використання ігрових методів навчання.

На уроках літературного читання, української мови, ЯДС - «Сенкан», «Гронування», «Кубування», «Діаграма Вена», «Прес-конференція», «Мозковий штурм», «Інтерв’ю», «Обговорення проблеми в загальному колі», «Незакінчені речення», «Метод ПРЕС», «Навчаючи – вчуся», «Кожен навчає кожного», «Броунівський рух», «Навчальні пари», «Змійка», «Ескалатор», «Два-чотири-усі разом», «Снігова куля», «Ротаційні трійки», «Ажурна пилка», «Акваріум», «Коло ідей», метод «РАФТ».

Додаток Б

Розвиток пізнавальної активності учнів шляхом впровадження інтерактивних технологій

Важливим фактором розвитку пізнавальної активності учнів є оптимістична атмосфера уроку, де панує невимушеність, взаємоповага, доброзичливість, довіра до дитини. З цією метою проводяться вправи: «Побажання», «Комплімент», «Подаруй посмішку», «Колір настрою» (з цеглинками лего), «Три бажання», «Скринька запитань» (*Який у тебе сьогодні настрій? Чим ти можеш сьогодні похвалитися? Чим ти хочеш зайнятися на уроці? Що тебе сьогодні засмутило?*).

На етапі мотивації та повідомленні теми проводяться вправи, під час яких діти діляться своїми очікуваннями від уроку («Дерево сподівань», «Паркан думок», «Мікрофон»). Також застосовуються прийоми, які створюють проблемні ситуації, викликають у дітей зацікавленість до знань та процесу їх сприймання. Наприклад, проводячи вправу «Вилучи зайве», учням пропонується вилучити зайві слова і прочитати тему уроку.

Під час актуалізації знань учитель пропонує дітям різні інтерактивні ігри: «Доповни речення», «Намисто», «Продовж ланцюжок», «Вірю - не вірю», «Я – учитель/учителька», «Дешифрувальник», «Квест», «Мозкова атака». На цьому етапі часто використовує загадки, ребуси, тести.

На етапі надання необхідної інформації використовуються кооперативні форми навчання: робота в парах, робота в малих групах. Під час парної або групової роботи учням пропонуються такі вправи, як «Асоціативний кущ», «Кластер», «РАФТ», «Броунівський рух», «Обличчя до обличчя», «Сенкан».

На уроках читання та української мови пропонуються «Читання з позначками», «Читання з передбаченням». На етапі закріплення матеріалу можна звернутися до технології навчання в дискусії. Діти заповнюють таблицю «Так – Проблема – Ні» або проводжу вправу «Займи позицію», «Кубування».

Рефлексія надає можливість повернутися до очікуваних результатів навчання та перевірити, чи досягнуті вони. При підведенні підсумків проводяться такі інтерактивні вправи, як «Плюс – Мінус – Цікаво», «Рюкзачок – М’ясорубка – Кошик», «Знаю – Хочу дізнатися – Дізнався», «Мікрофон», «Смайлик», з цеглинками лего «Обери пелюстку» та «Сходинки успіху».

Додаток В

Вправи «Ранкової зустрічі»

«Вітання. Знайомство»	- Кожен з учнів називає всім своє ім’я так, як йому подобається, щоб його називали; - всім дітям пропонується по колу проспівати лагідно своє ім’я, весь клас підспівує; - діти говорять одне одному комплімент і дякують; - діти потискують одне одному руку і говорять приємні слова.
«Крісло автора»	Учні за бажанням сідають у «Крісло автора» і розповідають щось цікаве про своїх рідних, знайомих або епізод зі свого життя, про свійських тварин, що живуть разом із ними, історію про своє ім’я (на честь кого його назвали, що ім’я означає) тощо.
«Підняти настрій»	Кожен по черзі розповідає про свій настрій, який він сьогодні, чому. Якщо у когось у класі настрій сумний, невеселий, всі діти «піднімають» настрій товаришу: за допомогою пози, жестів, міміки, лагідних слів, звуків, вірша чи пісні.
«Який я на зріст»	Діти рухаються по кімнаті, вишиковуючись у ряд або у коло, залежно від росту, але повинні це робити із заплющеними очима.
«Перевтілення»	Пройдися, як грізний лев, велика хмара, полохливий заєць, гордий півень. Спробуй зобразити ситуацію без предмета: пришити ґудзик; прати білизну; пити гаряче молоко; їсти морозиво; кошеня пішло мандрувати; з бруньки виріс листочок; тобі зробили подарунок; лисиця потрапила до курятника.
«Логічний ланцюжок»	Перший, хто починає ланцюжок, називає будь-яке слово, другий додає своє слово і пояснює, як воно пов’язане з першим. Наприклад, виделка-тарілка (щоб снідали) - ваза (теж зроблена з фарфору) - вода (наливають у вазу) - річка (тече вода) - літо (добре влітку на річці) тощо.
«Навпаки»	Діти працюють в групах чи парах. Називають слова:

	явища, дії, предмети, їх ознаки, протилежні за значенням (антонімічні пари). Наприклад, глибоко - мілко, ніч - день, купатися - загорати, білий - чорний тощо.
«Вгадай... (предмет, дію, ознаку)»	Один учень описує задумане, показує дії, мімікою, жестами, звуками, характеризує їх, не називаючи, інші – вгадують (робота в парах, групах).
«Прогулянка довіри»	Діти розподіляються парами. Хтось один заплющує очі, а інший веде його за руки або дає усні вказівки, куди рухатися. Потім пари міняються ролями.
«Хто більше?»	Діти обєднуються в команди. За 1-2 хвилини необхідно записати як найбільше назв предметів, які є в приміщенні.
«Нісенітниці»	Діти об'єднуються в дві команди (в класі, в групі) і починають придумувати нісенітниці, стверджуючи, що все було саме так, як вони розповідають. Партнери повинні сказати: «Такого ніколи не буває!». А потім зі словами: «А ось у нас була історія!» - продовжити свої «нісенітниці».

Компонент групових занять у Ранковій зустрічі сприяє розвитку демократичних цінностей у спільноті, доводячи важливість співпраці, включення й участі у спільній діяльності. Спільні ігри і заняття грунтуються на використанні сильних сторін кожного на користь всієї групи.

Приклади завдань із використанням методів рефлексії:

Рефлексійний аркуш: Після уроку учні заповнюють аркуш, де зазначають три речі, які вони дізналися, дві речі, які були складними, і одну річ, яку вони хотіли б вивчити далі.

Груповий проект: Після виконання проєкту учні в групах обговорюють, що у них вийшло, які навички вони розвинули, і як можна покращити командну роботу в майбутньому.

Коло ідей: На уроці учні обговорюють свої враження, кажучи одну позитивну і одну негативну думку про навчання на уроці. Це стимулює активний обмін думками та формує відкритість у спілкуванні